

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Tomáš Malínek

Evropská politika SPD v době rudozelené koalice

Profesionalizace, modernizace, odcizení

Diplomová práce

Praha 2012

Autor práce: **Tomáš Malínek**

Vedoucí práce: **PhDr. Petr Šafařík**

2012

Bibliografický záznam

Malínek, Tomáš. *Evropská politika SPD v době rudozelené koalice. Profesionalizace, modernizace, odcizení*. Praha, 2012. 77 s. Diplomová práce (Mgr.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Petr Šafařík.

Abstrakt

Tato diplomová práce se zabývá evropskou politikou SPD, nejstarší a největší levicové politické strany v Německu. Text se zaměřuje především na časové období let 1998 až 2005, kdy byla sociální demokracie pod vedením Gerharda Schrödera nejsilnější vládní stranou. Hlavním záměrem práce je popsat nejdůležitější změny v přístupu SPD k evropské politice, které v této době nastaly. Práce také zkoumá tři velké vnitrostranické debaty o novém středu, finalitě Evropské unie a prvním rozšířením Evropské unie na východ. Evropská politika SPD prodělala po roce 1998 mnoho významných změn. Strana se stala mnohem asertivnější, pragmatičtější a realističtější.

Abstract

This thesis deals with European policy of the SPD, the oldest and biggest German left-wing political party. The main focus is on time period from 1998 to 2005, when Gerhard Schröder's government was in power. The aim of this thesis is to describe the social democratic change in approach to European policy. The study also examines three SPD internal debates about „Neue Mitte“, European finality and first eastern enlargement of the European Union. The European policy of the German Social Democrats has undergone a significant change since 1998. The party became more assertive, pragmatic and realistic.

Klíčová slova

SPD, rudozelená koalice, třetí cesta, Neue Mitte, finalita EU, rozšíření EU

Keywords

SPD, Red-green Coalition, Third Way, Neue Mitte, European Finality, EU enlargement

Rozsah práce: 118 403 znaků včetně mezer

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 18. května 2012

Tomáš Malínek

Poděkování

Na tomto místě by rád poděkoval vedoucímu mé diplomové práce panu doktorovi Petrovi Šafaříkovi za jeho cenné rady a připomínky k textu práce, pomoc při výběru odborné literatury a hlavně za velkou trpělivost.

Velký dík patří také panu profesorovi Günterovi Verheugenovi a panu Günterovi Gloserovi za čas, který mi věnovali pro pořízení rozhovorů, a všem jejich spolupracovníkům z univerzity ve Frankfurtu nad Odrou a ze Spolkového sněmu v Berlíně, kteří mi velmi ochotně pomáhali s organizací a přípravou obou interview.

V neposlední řadě bych rád vyjádřil velkou vděčnost mé rodině a nejbližším přátelům, bez jejichž podpory a nekonečné trpělivosti by tato práce nikdy nevznikla.

Obsah

ÚVOD	9
<i>Výzkumné metody</i>	10
<i>Prameny a literatura</i>	12
1. EVROPĚ ZAVÁZÁNÍ OD POČÁTKU?	14
1. 1. <i>Marx, internacionalismus a revoluce</i>	14
1. 2. <i>Ferdinand Lassalle a „solidární evropský stát“</i>	15
1. 3. <i>Mezi ideály a realitou</i>	15
1. 4. <i>První světová válka</i>	17
1. 5. <i>Od Spojených států evropských k evropskému exilu</i>	17
1. 6. <i>Sjednocená Evropa ano, ale jinak</i>	18
1. 7. <i>Brandtova éra</i>	19
1. 8. <i>K čemu evropská politika v opozici?</i>	20
2. INSTITUCIONÁLNÍ RÁMEC VYTVÁŘENÍ EVROPSKÉ POLITIKY SPD	22
2. 1. <i>Předsednictvo, komise a pracovní skupiny</i>	22
2. 2. <i>Role individuálních aktérů</i>	24
2. 2. 1. <i>Oskar Lafontaine</i>	25
2. 2. 2. <i>Gerhard Schröder</i>	26
2. 2. 3. <i>Franz Müntefering</i>	28
3. NOVÝ STŘED	30
3. 1. <i>Renesance staré vize?</i>	30
3. 2. <i>Inspirace v zahraničí</i>	31
3. 3. <i>Nová SPD v nové době</i>	32
3. 4. <i>Vnitrostranická debata</i>	34
3. 5. <i>Vítězství nového středu?</i>	36

4. FINALITA EVROPSKÉ UNIE	38
4. 1. <i>Fischerova „osobní“ iniciativa</i>	38
4. 2. <i>Přímluva od prezidenta</i>	41
4. 3. <i>Schröderova Odpovědnost za Evropu</i>	41
4. 4. <i>Sociální demokraté v Konventu</i>	43
5. PRVNÍ VÝCHODNÍ ROZŠÍŘENÍ EU	46
5. 1. <i>Jak vyjednávat, jak vstoupit?</i>	46
5. 2. <i>Bezpeční sousedé</i>	47
5. 3. <i>Charakter Unie</i>	48
5. 4. <i>Evropské peníze</i>	49
5. 5. <i>Polský instalatér a německý nezaměstnaný</i>	50
ZÁVĚR	52
SUMMARY	55
POUŽITÁ LITERATURA	56
SEZNAM PŘÍLOH	64
PŘÍLOHA 1.	65
PŘÍLOHA 2.	70

„Možná, že kompetentnost v evropské politice není v Německu nutností k úspěchu ve volbách. Určitě se bez ní ale nedá tato země řídit.“

Klaus Hänsch

„Nyní jsou pragmatici vizionáři“

Gerhard Schröder

„Vzpomínat znamená vybírat“

Günter Grass

Úvod

Tématem této diplomové práce je vnitřní vývoj Sociálnědemokratické strany Německa (SPD) v přístupu k evropské politice na přelomu 20. a 21. století. Jejím hlavním cílem je objasnit způsoby formování postojů SPD k evropským tématům a průběh některých významných vnitrostranických diskuzí v letech 1998 až 2005. Časové vymezení práce se shoduje s obdobím, kdy sociální demokraté poprvé v historii vytvořili na spolkové úrovni tzv. rudozelenou koalici se stranou *Bündnis 90/Die Grünen*.

Jedním z hlavních hesel SPD před celostátními volbami v roce 1998 bylo slovo „modernizace.“ Není proto od věci se ptát, zda se ve smyslu určité formy modernizace proměnila také SPD. Můžeme mluvit o inovaci ve vztahu strany k evropské politice? Jaké nové vlivy působily na SPD ze zahraničí a jaké z domácího prostředí? Která evropská témata stranu nejvíce ovlivnila a jak se s nimi SPD vnitřně vypořádala? O evropské politice se dodnes často obecně mluví jako o tématu, které je v politických stranách předmětem zájmu úzké skupiny odborníků, kteří se příliš nestarají o názory široké veřejnosti a vlastních voličů. Odpovídá tato představa také realitě uvnitř SPD? Kdo vlastně o evropské politice v německé sociální demokracii rozhoduje? Došlo v tomto ohledu v letech 1998 až 2005 k nějaké změně?

V první kapitole je podán stručný nástin vývoje německé sociální demokracie ve vztahu k evropské politice od počátků dělnického hnutí až do období znovusjednocení Německa v roce 1990. Záměrně je zvolen širší časový rozsah od konce 40. let 19. století, který u domácí ani zahraniční literatury nebývá obvyklý.

Druhá kapitola se zabývá institucionálním rámcem vytváření evropské politiky SPD. Objasňuje jeho historický vývoj, strukturu a dnešní fungování. Současně se tento text věnuje roli individuálních aktérů a jejich vlivu na rozhodovací procesy uvnitř strany. Zvláštní prostor je proto zaměřena na tři předsedy SPD, kteří v letech 1998 až 2005 stranu vedli: Oskar Lafontaine, Gerhard Schröder a Franz Müntefering.

Třetí část práce je věnována sociálnědemokratické debatě o tzv. novém středu. Stručně vysvětluje historii tohoto pojmu a důvody jeho renesance v 90. letech 20. století. Text se ve větší míře věnuje i zahraničním vlivům a souvislostem, které dění uvnitř SPD v této době silně ovlivnily. Debata o finalitě Evropské unie a příspěvek německých sociálních demokratů do ní je hlavním tématem čtvrté tematické kapitoly. S ní úzce souvisí i poslední

část této práce, která se zabývá velkou vnitrostranickou diskuzí o výhodách a nevýhodách prvního východního rozšíření Evropské unie. Odpovédím na výše položené otázky a krátké úvaze o nich je věnován závěr.

Výzkumné metody

Při psaní této práce byly použity výzkumné metody historické deskripce, orální historie a soubor teoretických a metodologických přístupů nových politických dějin. Byla tedy zvolena kvalitativní metodologie zaměřující se na studium dat, která mají charakter textu či jedinečné skutečnosti.¹ Jako základní literatura k metodologii byla použita publikace Františka Ochryny *Metodologie vědy, úvod do problému* a kniha autorského kolektivu Petra Druláka *Jak zkoumat politiku*.

Kapitola věnovaná institucionálnímu rámci vytváření evropské politiky SPD a vlivům individuálních aktérů na ni má formu analýzy, která je metodologicky vymezena konceptem nových politických dějin. Politické dějiny samy o sobě jsou podmnožinou historické vědy, která se zabývá politickým jednáním konkrétních osob i státních útvarů v minulosti. Rekonstrukce komunikačních procesů v politické straně je pak jedním z modelových příkladů moderního pojetí politických dějin, jak se vyvinulo ve světové historiografii od 70. let 20. století. Jeho součástí je i snaha o dešifrování rituálů a symboliky politické komunikace. Hlavním zdrojem informací o konceptu nových politických dějin byl pro autora této práce text Ute Fleverta s názvem *Neue Politikgeschichte* z publikace *Kompass der Geschichtswissenschaft* od editorské dvojice Joachim Eibach a Günther Lottes.

Rizikem konceptu nových politických dějin může být občasné přeceňování významu struktur a na úkor role individuálních aktérů. Takový přístup ale není při zkoumání politických stran příliš pravděpodobný. Struktury samy nemohou být hybateli vývoje. Těmi jsou lidé, kteří je naplňují.

První kapitola této práce, která je úvodem do tématu evropské politiky německé sociální demokracie, má podobu historické deskripce. Jejím úkolem je především podat stručný a srozumitelný přehled historického vývoje zahraniční politiky SPD. Kapitoly věnované vnitrostranickým debatám o novém středu, finalitě Evropské unie a jejímu prvnímu východnímu rozšíření mají také formu historické deskripce, respektive historické kompilační

¹ Petr Drulák a kol., *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích* (Praha, Portál, 2008), 14.

deskripce. Při vysvětlování některých procesů uvnitř SPD nicméně všechny tři texty vychází také z poznatků, které jsou obsaženy ve výše zmíněné analytické kapitole o komunikačních procesech a individuálních aktérech v SPD.

Vzhledem k časovému vymezení hlavní části této práce, která spadá do relativně nedávného období let 1998 až 2005, byla ke sběru informací použita také výzkumná metoda orální historie. Ta nabízí možnost získání informací, které nejsou vždy dohledatelné v sekundární literatuře a v dostupných dokumentech. Druhou velkou předností této metody je skutečnost, že autorizovaný přepis řízeného rozhovoru může posloužit jako výchozí materiál pro práci dalších badatelů. Orální historie je ve své podstatě „*obraz lidské minulosti popsany vlastními slovy.*“² Jako přesnější teoretické vymezení pojmu pro potřeby této práce zcela postačí definice podle publikace *Naslouchat hlasům paměti* od Miroslava Vaňka, která mluví o: „*řadě propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářených postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky dané události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, či osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.*“³

Orální historie je kvalitativní metodou výzkumu. „*Vnímá sdělení jednotlivce jako svébytnou poznávací hodnotu,*“ a je postavena na „*zachycení a analýze individuálních postojů a prožitků.*“⁴ To je její výhodou a zároveň nedostatkem. Proto je důležité vždy přistupovat k informacím získaným touto výzkumnou metodou s určitou opatrností. Narátor často může poskytnuté informace úmyslně i nevědomky zkreslovat, podat neúplnou výpověď nebo se z různých osobních motivů pokoušet využít interview jako prostředku vlastní sebeinscenace. Je součástí přípravy tazatele k rozhovoru předem s těmito problémy počítat.

Při sběru informací pro tuto práci byly pořizeny dva rozhovory: první s poslancem německého Spolkového sněmu Günterem Gloserem, druhý s bývalým německým eurokomisařem Günterem Verheugenem. Pracovní postup byl u obou řízených rozhovorů

² Miroslav Vaňek, *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie* (Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007), 11.

³ *Ibid.*, 11-12.

⁴ *Ibid.*, 16.

stejný. Dotazovaní politici byli nejprve v předstihu seznámeni s otázkami a poskytli souhlas s nahráváním rozhovorů na diktafon. Následně byly ze zvukových záznamů pořízeny přepisy. Styl a obsah sdělení nebyl nijak upravován. Přepis byl vždy doslovný. Následovalo odeslání textů zpět k autorizaci. Všechny úpravy, které oba narátoři na původních interview provedli, byly bez výhrad přijaty. Ani u jednoho z politiků nešlo o zásadní změnu výpovědi. Oba zpravidla pouze „mírnili“ některé své kategorické výroky na adresu jiných bývalých či současných představitelů SPD. Autorizované přepisy rozhovorů jsou i s otázkami vloženy do diplomové práce jako přílohy. Rozhovory vždy probíhaly v němčině. Citace použité v textu byly přeloženy do češtiny autorem této práce.

Prameny a literatura

Následující podkapitola je věnována použitým pramenům a literatuře. Cílem je poukázat na nejdůležitější publikace k tématu evropské politiky SPD, ze kterých autor práce čerpal informace, a zdůvodnit jejich výběr. Základní příručkou pro sepsání této práce byla kniha Umberta Eca s názvem *Jak napsat diplomovou práci*. I přes poněkud starší datum vydání posloužila jako dobrý návod pro výběr tématu, práci s bibliografií a sestavení časového plánu pro psaní.

Starší programové a teoretické dokumenty německé sociální demokracie od poloviny 19. století do roku 1990 byly souborně vydány ve svazku *Programmatische Dokumente der deutschen Sozialdemokratie*. Novější stranické dokumenty tohoto typu až do současnosti jsou dostupné na webové stránce SPD. Platí to i pro protokoly ze stranických sjezdů. Na internetu jsou snadno k dohledání také další oficiální publikace strany věnované názorům SPD na evropskou integraci a projevy některých politiků na toto téma.

Jako zdroj informací byly použity také dva rozhovory. První byl pořízen v lednu roku 2012 s poslancem Spolkového sněmu Günterem Gloserem, druhý v únoru téhož roku s bývalým evropským komisařem Günterem Verheugenem. Obě interview byly převedeny do podoby přepisů, autorizovány a ve formě příloh jsou součástí této práce. Faktografické informace (např. časové údaje), které jsou z rozhovorů citovány, byly ověřeny v sekundární literatuře.

V hojné míře byly pro sběr informací použity články z různých periodik. Z nejdůležitějších je třeba zmínit německé sociální demokracii blízký časopis *Neue Gesellschaft/Frankfurter Hefte*, na jehož stránkách z velké části probíhaly vnitrostranické debaty o novém středu a rozšíření Evropské unie. Stejná témata z mezinárodního odstupů sledoval časopis *German Politics*. Německá diskuze na téma finality EU byla naopak zachycena v několika článcích českého periodika *Mezinárodní vztahy*.

Dalším důležitým zdrojem informací byla sekundární literatura v podobě knižních monografií. V současnosti existuje pouze jedna publikace, která přehledně pojednává o celých dějinách SPD od jejího založení až do nejnovější doby. Je to kniha *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005* vydaná roku 2006 v Bonnu. Mnohem větší objem literatury je věnován konkrétnímu tématu evropské politiky SPD. K nejobsáhlejší patří dnes již poněkud starší ale informačně obsáhlá publikace Astrid Strohové *Die SPD im europäischen Einigungsprozess. Organisation und Innerparteiliche Willensbildung in der Europapolitik von 1979 bis 1998*, která vyšla v roce 2004. Evropské politice SPD v době rudozelené koalice věnoval svou pozornost anglický politolog James Sloam v knize *The European Policy of the German Social Democrats, Interpreting a Changing World*. V Německu na podobné téma vyšla komparace Christiana Krella *Sozialdemokratie und Europa, die Europapolitik von SPD, Labour Party und Parti Socialiste*. K interakci mezi SPD a Stranou evropských socialistů vyšla v roce 2008 kniha Valerie Schneiderové *Europäisierung der SPD?*

Autor této práce prostudoval také literaturu sepsanou samotnými individuálními aktéry evropské politiky SPD. Memoáry s výrazným odkazem na evropskou politiku vydali Gerhard Schröder, Oskar Lafontaine a Klaus Hänsch. Někteří bývalí představitelé SPD dokonce o evropské politice pravidelně dodnes publikují. Kromě již zmíněné trojice jsou to především Günter Verheugen a Helmut Schmidt. K pamětem jako literárnímu útvaru je mnohdy třeba přistupovat opatrně. Příkladem jsou sdělení osobního charakteru, které si vzájemně ve svých pamětech adresovali Oskar Lafontaine a Gerhard Schröder. Nicméně i samotná forma těchto sdělení je cennou informací o komunikaci uvnitř SPD.

1. Evropě zavázání od počátku?

1. 1. Marx, internacionalismus a revoluce

Názory německých socialistů na zahraniční politiku se vcelku logicky zpočátku vytvářely hlavně na základě myšlenek a díla Karla Marxe. Jeho vliv na německé dělnické hnutí byl přitom dlouhá léta pouze zprostředkovaný ze zahraničí. Dělnické spolky byly v Prusku dlouhodobě zakázány a širší činnost mohly vykonávat prakticky jen v exilu.⁵ Jednou z těchto zahraničních skupin byl i londýnský Svaz komunistů, pro který v roce 1848 napsali Karel Marx a Friedrich Engels Komunistický manifest, základní ideologické dílo moderního socialismu.

Vztah dělnického hnutí k mezinárodní politice byl podle Marxe založen především na snaze o využití nadnárodních kontaktů k revolučním cílům. Mezinárodní koordinace dělníků měla v první řadě přispět ke svržení společenského a politického uspořádání v celé tehdejší Evropě. O tom, jak by ona „porevoluční“ Evropa měla vypadat, se ale Marx již příliš nezmiňoval. Vyzýval sice k mezinárodní solidaritě dělníků bez ohledu na jazyk a národnost, ale o jakékoliv jiné formě spolupráce v Evropě či snad dokonce o její integraci neuvažoval. Stát jako politická jednotka měl ostatně podle jeho předpovědí zaniknout.

Nabízí se samozřejmě otázka, jaký vliv tyto myšlenky měly v Německu v polovině 19. století. Obecně se jejich význam pro revoluční události v letech 1848-49 přeceňuje stejně jako síla tehdy dosud málo početné vrstvy dělníků v německé společnosti. Skutečné vůdčí osobnosti revoluce usilovaly hlavně o sjednocení všech Němců do společného národního státu. Pokud tehdy Marx mluvil o „strašidle komunismu“ a o tom, že dělnické hnutí uznávají evropské mocnosti za samostatnou politickou sílu, bylo to spíše jeho přání než politická realita.⁶

⁵ Dělnické spolky byly v Prusku zakázány od povstání slezských tkalců v roce 1844. S výjimkou období 1848-49 tento zákaz platil až do 60. let 19. století.

⁶ Heinrich Potthoff a Susanne Miller, *The Social Democratic Party of Germany 1848 – 2005* (Bonn: Dietz, 2006), 24.

1. 2. Ferdinand Lassalle a „solidární evropský stát“

Opravdu masivní rozvoj dělnického hnutí v Německu mohl nastat až s uvolněním politické situace v Prusku na počátku 60. let 19. století. Díky Ferdinandu Lassalovi, jednomu z jeho nejvýznamnějších průkopníků, došlo také k posunu v chápání významu mezinárodní politiky pro socialistické hnutí. Lassalle byl sice ovlivněn revolucí 1848 a Marxovými myšlenkami, ale v mnoha ohledech je zásadním způsobem revidoval. Především věřil v nenásilnou cestu dosažení socialismu. Pomocí postupných reforem chtěl vytvořit spravedlivější společenské uspořádání a na rozdíl od Marxe tedy počítal se zachováním státu jako politické jednotky. Lassalle založil v roce 1863 tzv. Všeobecný německý dělnický spolek (ADAV), který o tři roky později přijal do svého programu i větu o tom, že budoucí sjednocené Německo by mělo být pouze předstupněm „solidárního státu evropského.“ Bylo to v historii vůbec poprvé, kdy německé dělnické hnutí deklarovalo sjednocení evropských států jako svůj cíl. Dopad těchto myšlenek na tehdejší německou společnost opět nelze příliš přeceňovat. Lassalovo mlhavě definované smíření Marxova internacionalismu s národním státem bylo svého času spíše teoretickou úvahou než podkladem pro reálnou politickou činnost.

1. 3. Mezi ideály a realitou

Není příliš překvapivé, že těžiště každodenní činnosti sociálních demokratů zůstalo na domácí půdě i po vzniku německého císařství v roce 1871. Ať už šlo o boj za právní ochranu dělníků, reformu volebního systému či svépomocnou činnost v rámci dělnických spolků, vždy se vše odehrávalo bez větší nutnosti koordinace se sesterskými stranami v zahraničí. Nadnárodní podstata dělnického hnutí jako celoevropského fenoménu ale takřka permanentně vyvolávala otázku loajality socialistů k císařství. Dilema mezi internacionalismem a příslušností k národu přitom nebylo jen instrumentalizovaným problémem v rukou německé vlády a policie, ale i reálným konfliktem uvnitř hnutí. Než v roce 1875 vznikla jednotná strana sociálních demokratů (SAP), neexistoval mezi oběma jejich hlavními proudy shromážděnými kolem Augusta Bebela a Ferdinanda Lassalla ani společný názor na budoucí podobu sjednoceného Německa. První skupina podporovala tzv. velkoněmecké řešení zahrnující západní část habsburské monarchie, druhá se v tomto ohledu naopak shodovala s tzv. maloněmeckou vizí kancléře Bismarcka.⁷

⁷ Jednotná Socialistická dělnická strana Německa (SAP) vznikla v roce 1875 sloučením Všeobecného německého dělnického spolku (založen 1863) a Sociálnědemokratické dělnické strany (založena 1869). Od roku 1890 strana používá název Sociálnědemokratická strana Německa (SPD).

Když v roce 1870 zahájily německé státy válečnou kampaň proti Francii, téměř všichni sociální demokraté hlasovali ve sněmovně Severoněmeckého spolku pro první válečný úvěr. Když ale nad Paříží převzala vládu ideově spřízněná Komuna, rychle svůj názor změnili a odmítli další válečné půjčky stejně jako anexi Alsaska a Lotrinska. Pařížskou Komunu tehdy na parlamentní půdě v jednom ze svých projevů označil August Bebel dokonce za „úvodní potyčku“ revoluce, která brzy zasáhne celou Evropu.⁸ Toto „vlastizrádné“ chování sociální demokracie později Bismarck označil za jeden z důvodů zavedení tzv. protisocialistických zákonů.

Podezření z národní „nespolehlivosti“ zůstalo sociálním demokratům až do první světové války. Částečně to bylo zapříčiněno také jejich zapojením do činnosti mezinárodního socialistického hnutí (tzv. internacionály). Ačkoliv reálné výsledky této organizace v oblasti mezinárodní koordinace jednotlivých dělnických stran v Evropě zůstaly daleko za očekáváním, obklopovala ji od samého počátku nemalá konspirační pověst. V tzv. první internacionále, která fungovala v letech 1864 až 1876, aktivně působil i v exilu žijící Karel Marx. Organizace sice po poměrně krátké době zanikla v důsledku konfliktů mezi marxisty a anarchisty, ale její obnovená činnost od roku 1889 se opět neobešla bez účasti německých sociálních demokratů.

Oficiální program strany a její rétorika zůstaly i na počátku 20. století ortodoxně marxistické. Ve skutečnosti se ale strana vnitřně stále více diferencovala a to platilo i pro její náhled na zahraniční politiku. Také zde se ve smýšlení mnohých sociálních demokratů prosadil pragmatismus. Eduard Bernstein, jedna z nejvýznamnějších osobností revizionistického proudu, dokonce přišel s částečnou obhajobou systému rovnováhy sil mezi velmocemi v Evropě, který považoval za osvědčený nástroj řešení mezinárodních krizí. V duchu své doby neopomněl dodat, že Německo má „přirozené právo“ požadovat v tomto systému odpovídající rozhodovací pravomoci.⁹

Ne všichni sociální demokraté, kteří se zabývali zahraniční politikou před první světovou válkou, byli stejného názoru. Pro úplnost zde proto nesmíme opomenout osobnost Otty Huese, zástupce báňských dělníků v SPD. Ten se v roce 1912 neúspěšně pokoušel vyjednat

⁸ Heinrich Potthoff a Susanne Miller, *The Social Democratic Party of Germany 1848 – 2005* (Bonn: Dietz, 2006), 42.

⁹ Eduard Bernstein, *Die Voraussetzungen des Socialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie* (Bonn: Dietz, 1984), 177.

politickou podporu pro vytvoření francouzsko-německého společenství pro těžbu uhlí a výrobu oceli. Především ekonomicky motivovaná vize spolupráce s Francií se tehdy ale nesečkala s porozuměním ani u Huesových spolustraníků.

1. 4. První světová válka

Vnitřní dilema mezi internacionalismem a národní loajalitou přerostlo na začátku první světové války v nejhlubší krizi německé sociální demokracie v její dosavadní historii. Již mnoho let před tím než vypukla, byla SPD největším kritikem militarismu a expanzivní politiky vilémovského císařství. Tím si vysloužila ne úplně zaslouženou nálepku pacifismu, neboť ani Marx ani August Bebel principiálně neodmítali válku obranného charakteru. A právě jako válku Německem nezaviněnou viděla konflikt, který v létě 1914 vypuknul, naprostá většina německé společnosti. Proto pro první válečný úvěr 4. srpna 1914 hlasovali všichni sociální demokraté v říšském sněmu jednotně. Tento loajální postoj k vládní politice dlouho nevydržel a nakonec vyústil v roce 1917 v trvalé rozdělení německé levice na radikální menšinu požadující okamžitou revoluci podle ruského vzoru a na umírněnou většinu doufající v brzké uzavření spravedlivého míru přijatelného pro všechny strany konfliktu. Podobně se hned na počátku války rozpadla také spolupráce s ostatními socialistickými stranami na bázi internacionály. Válečnou politiku svých vlád podpořila většina dělnických stran v celé Evropě.

Umírnění němečtí sociální demokraté se postupně dostali na domácí půdě do dvojího konfliktu. Na jednu stranu odmítali radikalismus ve stylu ruských bolševiků, ale současně byli ve stejně ostrém sporu s nacionální pravíci, která až do konce války připravovala nereálné anekční plány pro případ vítězství Německa. Stejně odmítavě se stavěli i k nacionálně liberálnímu konceptu německé „Mitteleuropy“ Friedricha Naumanna.¹⁰

1. 5. Od Spojených států evropských k evropskému exilu

Když byla válka prohraná a poslední císařská vláda moc v zemi předala sociálním demokratům, ukázalo se, jak naivní byly jejich představy o „spravedlivém míru bez anexí.“ Nebyla to císařská válečná garnitura ani armádní generalita, ale právě SPD, na koho padla v očích mnohých vina za tvrdé podmínky Versailleské mírové smlouvy. Opět tak ožila pověst o národní nespolehlivosti či snad dokonce zradě sociálních demokratů. Prvních pět let

¹⁰ Václav Veber, *Dějiny sjednocené Evropy* (Praha: NLN, 2004), 112.

výmarské republiky s sebou přineslo uvnitř SPD novou debatu o tom, jak by mělo vypadat ideální upořádání mezinárodních vztahů v Evropě, které by nedovolovalo opakování katastrofy první světové války. Je symbolické, že po překonání vzájemných antipatií mezi francouzskými a německými socialisty byla činnost tzv. druhé internacionály obnovena v roce 1923 na sjezdu v Hamburku. Sociální demokraté přijali ve 20. letech za své nejen myšlenky Společnosti národů, ale hlavně z ekonomických pohnutek uvažovali také o hospodářské integraci mezi evropskými státy. Podrobně tyto myšlenky rozpracoval především Karl Kautsky. Kautsky byl také spoluautorem nového dlouhodobého programu strany přijatého na sjezdu v Heidelbergu v roce 1925, ve kterém se mimo jiné praví, že: „[SPD] se z hospodářských důvodů zasazuje o nutné zřízení evropské hospodářské jednoty, pro vytvoření Spojených států evropských k dosažení solidarity zájmů všech kontinentů.“¹¹ Heslo „Spojených států evropských“ se pak stalo až do dnešních dnů neodmyslitelnou součástí evropské rétoriky SPD. Opět se ale nedá zastít, že praktické využití tohoto programového předsevzetí bylo v meziválečném období minimální. „Spojené státy evropské“ byly vzdáleným a neurčitým cílem, který nikdy neměl jasně definovanou finální podobu ani cestu, jak k ní dojít. O tom se konkrétně začalo v SPD mluvit až v době jejího exilového působení od roku 1933, respektive v době druhé světové války. Různé exilové skupiny německých sociálních demokratů v různých zemích spolu ne vždy bezproblémově komunikovaly, ale celkem jednoznačně převládl názor, že se osvobozená Evropa má organizovat na federálním principu.

1. 6. Sjednocená Evropa ano, ale jinak

Při pohledu na dosud popsanou historii evropského myšlení v SPD lze celkem snadno nabýt dojmu, že strana měla ty nejlepší předpoklady pro další rozvoj této tradice po roce 1945. Zdánlivě nepochopitelně se proto jeví skutečnost, že když se postupné hospodářské sjednocování Evropy začalo stávat realitou, SPD byla jedním z jejích nejtvrdějších kritiků. Obecně to bývá vysvětlováno jako nacionální kurz tehdejšího předsedy strany Kurta Schumachera, který jednoznačně preferoval znovusjednocení Německa před jeho částečnou (a nerovnoprávnou) integrací na Západě. Odmítavý postoj tedy nesměřoval proti myšlence integrace jako takové, ale proti její formě. Evropské společenství uhlí a oceli (ESUO)

¹¹ Programm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, beschlossen auf dem Parteitag in Heidelberg 1925, in *Programmatische Dokumente der deutschen Sozialdemokratie* (Bonn: Dietz, 1990), 220.

sociálním demokratům spíše připomínalo velkokapitalistický projekt než počátek sjednocené Evropy. Nezanedbatelné byly ale i čistě praktické důvody. Východní Německo bylo tradiční voličskou baštou SPD, o kterou nechtěla strana přijít. V případných celoněmeckých volbách mohla doufat v mnohem lepší výsledek než v západních okupačních zónách. Když si navíc uvědomíme, že 50 ze 131 poslanců SPD v prvním západoněmeckém Spolkovém sněmu pocházelo z bývalých východních oblastí předválečného Německa, nepřekvapí, že strana tehdy trvala na obnově hranic z roku 1937.¹²

Tento postoj se ukázal jako dlouhodobě neudržitelný. Byť Kurt Schumacher zemřel již v roce 1952, měnil se zahraničněpolitický kurz strany až do konce 50. let jen velmi pozvolna. Smíření s prozápadní hospodářskou integrací prosazovaly zejména odbory, které stejně jako naprostá většina západoněmecké společnosti kladně vnímaly její vliv na stoupající životní úroveň v zemi. Za definitivní obrat v zahraniční politice SPD pak bývá tradičně považován projev předsedy frakce Herberta Wehnera na půdě Spolkového sněmu v roce 1960, kdy vyjádřil za celou stranu jasný souhlas s integrací Německa v rámci EHS i Euroatomu. Znovusjednocení Německa tak bylo odsunuto na neurčito jako dlouhodobý politický cíl a SPD nastoupila patnáct let od konce druhé světové války jednoznačně proevropskou linii, kterou již nikdy neopustila.

1. 7. Brandtova éra

S volbou Willyho Brandta do čela SPD v roce 1964 získala strana předsedu, který o evropské integraci nepochyboval. Ba co víc, aktivně se snažil posouvat její vývoj kupředu. Jeho cílem bylo co nejdříve přejít od integrace hospodářské k integraci politické. Od roku 1966 vládní SPD se zasazovala o zavedení přímé volby členů Evropského parlamentu a o rozšíření pravomocí dalších evropských institucí. Willy Brandt také vždy podporoval vstup Británie do EHS a byl jedním z iniciátorů založení tradice pravidelných schůzek Evropské rady. Přesto, že základním stavebním kamenem zahraniční politiky Brandtových vlád v letech 1969 až 1974 bylo zlepšení vztahů s NDR a dalšími státy za železnou oponou, nikdy tento cíl nebyl stavěn jako rozpor s prozápadní orientací Spolkové republiky. Naopak, probíhal paralelně s procesem zlepšování vztahů mezi USA a SSSR.

¹² Christian Krell, *Sozialdemokratie und Europa, die Europapolitik von SPD, Labour Party und Parti Socialiste* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009), 147.

Mnohé Brandtovy evropské vize byly nejenom odvážné, ale často bohužel i příliš obecné. V sedmdesátých letech proto ve straně zavládl daleko střízlivější vztah k integraci. Pragmatismus se stal vůdčím principem evropské politiky SPD.¹³ Zvýšená angažovanost vedení strany navíc neznamena automaticky větší zájem o Evropu v řadách běžných členů SPD. Výrazem nutnosti jasného definování cílů strany pro další směřování integrace bylo založení Evropské komise SPD („SPD-Europakommission“) v roce 1973. Ta měla na odborné bázi připravit příslušné podněty a návrhy pro vnitrostranickou diskuzi. Návrhy komise celkem očekávaně směřovaly k odstranění demokratického deficitu EHS (přímé volby do EP), zjednodušení fungování Společenství (většinové hlasování v Radě) a jako dlouhodobý cíl SPD byl potvrzen federální model Evropy. Žádná diskuze se ale na toto téma ve straně nekonala. Nový kancléř Helmut Schmidt byl spíše zastáncem spolupráce na mezivládní úrovni a na rozdíl od Brandta viděl předávání dalších pravomocí Komisi vždy velmi skepticky. Jeho aktivita se orientovala hlavně na řešení hospodářské stagnace Evropy a zřízení hospodářské a měnové unie. Pro oba projekty získal významného spojence ve Francii. Tradice různých forem odborných komisí pro evropské záležitosti ale zůstala v SPD zachována a s různou intenzitou funguje dodnes.

V roce 1979 se splnil jeden z tradičních požadavků SPD a poprvé proběhly přímé volby do Evropského parlamentu. Jeho pozdější předseda Klaus Hänsch správně poznamenal, že to byly v Německu první a poslední volby, kdy se v kampani mluvilo o Evropě.¹⁴ Kandidátku SPD dokonce vedl sám její předseda Willy Brandt. Ačkoliv vyhráli opoziční křesťanští demokraté, SPD dosáhla dodnes svého nejlepšího výsledku v těchto volbách (necelých 41%) a socialisté se stali nejsilnější frakcí v Evropském parlamentu.¹⁵

1. 8. K čemu evropská politika v opozici?

Po přechodu sociálních demokratů do opozice v roce 1982 se Evropa z jejich rétoriky na několik let téměř úplně vytratila. Především to souviselo s logickou snahou o návrat k moci na federální úrovni. Evropská politika nebyla považována za příliš vhodný prostředek k oslovení domácích voličů. V dalších evropských volbách v letech 1984 a 1989 SPD vždy ztrácela.

¹³ Astrid Stroh, *SPD im europäischen Einigungsprozess: Organisation und Innerparteiliche Willensbildung in der Europapolitik von 1979 bis 1998* (Hamburg: Kováč, 2004), 72.

¹⁴ Klaus Hänsch, *Kontinent der Hoffnungen. Mein europäisches Leben* (Bonn: Dietz, 2010), 48.

¹⁵ Christian Krell, *Sozialdemokratie und Europa, die Europapolitik von SPD, Labour Party und Parti Socialiste* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009), 151.

Charakteristická je pro toto období také principiální shoda na otázkách další integrace s křesťanskými demokraty kancléře Helmuta Kohla. Evropa zkrátka v 80. letech nebyla na bázi diskuzí mezi opozicí a vládou takřka žádným předmětem sporů.

Evropa se sice v 80. letech nestala profilovým volebním tématem SPD, ale zato zaměstnávala mnoho lidí uvnitř strany. V první řadě to souviselo s prostým faktem, že stále se prohlubující integrace více zasahovala domácí politiku a větší pozornost si zasloužila z praktických důvodů. V roce 1984 SPD zřídila při předsednictvu strany „Referát evropská politika“ a o něco později byla vytvořena i pozice zvláštního tiskového mluvčího pro evropské záležitosti. Současně s tím probíhala i teoretická debata na téma sociální demokracie v moderní Evropě. Vzniklo několik dokumentů, za jejichž sepsáním stáli přední straničtí teoretici jako Heidemarie Wiczorek – Zeul nebo Peter Glotz. Dostatečný prostor jim bude věnován v následujících kapitolách. Zde postačí načrtnout základní myšlenkovou změnu, kterou k tématu Evropy přinesli: integraci již nevnímali pouze jako cíl sám o sobě, ale také jako prostředek k dosažení politických cílů sociální demokracie. Jinými slovy: sjednocení Evropy není „správné“ jen ze své podstaty, ale dá se instrumentalizovat. Zejména pak stranická levice viděla v institucích EHS možný nástroj regulace mezinárodního trhu a omezení vlivu amerického kapitálu na Evropu.

Nový dlouhodobý program SPD schválený na sjezdu v Berlíně v prosinci 1989 přinesl změnu ještě v jednom ohledu. Rozloučil se s představou o tom, že se globální problémy dají řešit nejlépe na úrovni národních států. Jak později prohlásil Peter Glotz, odpovědí na celoevropská témata jako nezaměstnanost či ochrana životního prostředí má být „*evropeizace politiky jako takové*.“¹⁶ To ovšem může být běh na velmi dlouhou trať. Události následujících dvou desetiletí jsou toho důkazem.

¹⁶ Christian Krell, *Sozialdemokratie und Europa, die Europapolitik von SPD, Labour Party und Parti Socialiste* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009), 163.

2. Institucionální rámec vytváření evropské politiky SPD

Podobně jako v ostatních německých parlamentních stranách, také v SPD je formulace postojů k evropské politice a jejich následné uvedení do praxe zasazeno do pevně daného institucionálního rámce. Přehledně organizovaný systém komisí, pracovních skupin a výborů plní svojí nezastupitelnou funkci, ale bez přihlédnutí k méně formálním vlivům konkrétních osobností z vedení strany či různých zájmových skupin nelze proces vytváření evropské politiky SPD nikdy dostatečně výstižně popsat.

Vždy je dobré mít na paměti dva momenty dlouhodobě ovlivňující přístup strany k evropské politice. V první řadě je to vysoká míra instrumentalizace evropských problémů ve prospěch krátkodobějších vnitrostátních témat, která je dodnes poměrně standardním jevem nejen v Německu. Evropská politika se tak odlišuje od ostatních politických témat, která jsou voličům bližší a zdánlivě se jich dotýkají více než relativně abstraktní dění na evropské úrovni. Druhým momentem je skutečnost, že evropská politika je tématem částečně vyčleněným z běžné vnitrostranické diskuze. Také pro období rudozelené koalice platí, že se jedná o problematiku vyhrazenou určitému okruhu „odborníků“, o kterou se širší členská základna v podstatě nezajímá. Ideální představa o formulaci evropské politiky odzdola, tedy od místních organizací přes zemské až na celostátní úroveň, kde na konci stojí důkladně projednané kompromisní stanovisko, je nereálná. Pro současnou dobu charakteristická nutnost přijímání rychlých a pokud možno z pohledu sdělovacích prostředků „nekomplikovaných“ postojů ostatně ani důkladnou vnitrostranickou diskuzi téměř nedovoluje.

2. 1. Předsednictvo, komise a pracovní skupiny

Centrum vytváření oficiálních stanovisek a programových priorit SPD se nachází u předsednictva strany. Pod mezinárodní sekci (Sekce III.) v berlínském sídle SPD ve Willy-Brandt-Haus funguje tzv. Komise Evropa (*Kommission Europa*). Tradice této komise sahá až do první poloviny 70. let 20. století a její význam stoupá úměrně k prohlubování evropské integrace a potřebám strany na ní reagovat. Od roku 1995 připravovala základní pozici SPD k evropským tématům před vítěznými volbami v roce 1998, později spoluformulovala příspěvek strany k debatě o obsahu „Evropské ústavy“.

Složení komise v podstatě zahrnuje zástupce všech úrovní strany od regionů až po poslance Spolkového sněmu a Evropského parlamentu. Základním kritériem pro členství by měla být odbornost. Komise připravuje stanoviska a návrhy, se kterými dále pracuje vedení strany a

případně je pak postupuje ke schvalovacímu procesu třeba na úrovni stranického sjezdu. Pestré složení komise fakticky supluje celostranickou diskuzi, která vzhledem k množství projednávaných návrhů a jejich tematické specifičnosti není realizovatelná. Konečné rozhodnutí o tom, jak s návrhy komise naložit, vždy náleží nejužšímu vedení strany, tedy předsednictvu. Není výjimkou, že členové předsednictva také sami iniciují návrhy. Jsou tak velmi mocným hybatelem. Vliv stranického vedení je ale značně závislý na zájmu těchto osobností o evropskou politiku, která může oscilovat od téměř úplného nezájmu až po vysokou angažovanost.

Charakteristickým znakem těchto vztahů je vysoká míra konsenzu. To neznámá, že názory na evropskou politiku nemohou být uvnitř strany sporné, ale konečný návrh komise je vždy zcela kompromisní a nikdy nejde do konfliktu s vedením strany.¹⁷ V 90. letech byla evropská politika doménou poměrně úzkého okruhu lidí z levicového křídla strany. K němu patřila i Heidemarie Wieczorek-Zeulová, která v letech 1995 až 1997 komisi předsedala. Později jí nahradil její bývalý manžel Norbert Wieczorek.

Druhým odborným uskupením uvnitř SPD, které se věnuje výhradně Evropě, je tzv. Pracovní skupina pro záležitosti Evropské unie (*Arbeitsgruppe Angelegenheiten der Europäischen Union*) ve Spolkovém sněmu. Sdružuje poslance SPD zabývající se evropskou politikou a jejím předsedou je „evropský mluvčí“ frakce. Tím byl v letech 2000 až 2005 zástupce bavorské SPD Günter Gloser. Poslanecký klub SPD sám o sobě lze těžko označit za ohnisko evropské politiky strany. Mnozí poslanci mají vliv na formulaci stranických pozic daleko spíše jako členové výše zmíněné komise při předsednictvu strany. Pracovní skupina funguje hlavně jako odborná „dílna“ pro potřeby frakce, která má díky její práci podklady k rozhodování o klíčových evropských otázkách, kterými se Spolkový sněm zabývá.¹⁸

Kromě komise při předsednictvu, samotného předsednictva a pracovní skupiny ve Spolkovém sněmu, tedy institucí federálních, mají svůj vliv také zástupci úrovně zemské a evropské (Evropský parlament). Jejich role v době vlády rudozelené koalice byla nicméně omezená. Pro politiky SPD ze spolkových zemí je menší zainteresovanost na evropské politice celkem charakteristická, i když samozřejmě existují výjimky. U poslanců Evropského parlamentu je tomu naopak, ale jejich postavení v pomyslné stranické hierarchii jim nedává příliš možností něco ovlivnit. Jako skupina působící v relativním odloučení „bruselského

¹⁷ Günter Gloser, v osobním rozhovoru s autorem, 19. ledna 2012.

¹⁸ Günter Gloser, v osobním rozhovoru s autorem, 19. ledna 2012.

exilu“ od každodenní domácí politiky nemá trochu paradoxně příliš velkou váhu ani ve formulaci evropských pozic SPD. Skutečnost, že SPD v evropských volbách 1999 a 2004 výrazně oslabila a teoreticky to mohlo snížit vliv evropských poslanců na dění ve straně, byla vlastně zcela druhořadá. Opět platí, že byl více slyšet hlas těch poslanců, kteří byli zároveň členy tzv. Evropské komise při předsednictvu strany. Ke změně v tomto ohledu došlo až díky Martinu Schulzovi po evropských volbách v roce 2009. Günter Verheugen to později výstižně komentoval těmito slovy: „*Tento vliv [poslanců EP] se stal větším, teprve když se předsedou frakce [evropských socialistů] stal Martin Schulz. Do té doby, podle mého mínění, funkce v Evropském parlamentu nehrála u vedení strany žádnou významnější roli. To opravdu souvisí s touto jednou osobou. Jako ostatně často v politice. Nejsou rozhodující struktury, ale lidé v těchto strukturách. A přesně toto je ten případ.*“¹⁹

Jako shrnutí popisu institucionálního rámce rozhodování o evropské politice SPD může opět posloužit příměr k řídicímu centru a odborným „dílňám.“ Řídicím centrem je vedení strany a zejména její předseda. On a okruh jeho spolupracovníků určují hlavní linie (*Leitlinien*). V případě potřeby vstupují do procesu, aby rozhodovali o nejzávažnějších politických otázkách, případně sami předkládají zadání a návrhy, kterými se straničtí odborníci mají zabývat. Komise a pracovní skupiny se pak věnují specifickým problémům a detailům, pro jejichž posouzení mají odpovídající odborné znalosti. Snaží se s ohledem na pokud možno všechny názorové proudy ve straně vypracovat kompromisní návrhy, které mohou být prezentovány jako stanovisko celé SPD. Je to samozřejmě systém s mnoha nedostatky, kde často chybí autentická zpětná vazba od členské základny strany. Je to ale prozatím jediný způsob, jak uvnitř strany účelně rozdělit kompetence na tak složitém poli, jako je evropská politika.

2. 2. Role individuálních aktérů

Individuálním aktérům náleží při formování evropské politiky SPD poměrně výsadní postavení. Může jít o politiky, kteří svou kariéru svázali s tématy zahraniční a evropské politiky a byli zpravidla aspoň nějaký čas členy evropských komisí při předsednictvu strany. Často jde také o poradce lidí z vedení strany. A ještě častěji jde o osobnosti, které můžeme zařadit do obou skupin současně. Obecně se dá konstatovat, že čím nižší je zainteresovanost

¹⁹ Günter Verheugen, v osobním rozhovoru s autorem, 6. února 2012.

aktuálního předsedy strany na evropské politice, tím důležitější a odpovědnější roli tito odborníci hrají.

Není samozřejmě možné na omezeném prostoru jmenovat všechny důležité individuální aktéry z let 1998 až 2005. Některé z nich ovšem není možné opomenout. Kromě již uvedené dvojice Heidemarie Wiecek-Zeulová a Norbert Wiecek, kteří patří k levicovému křídlu strany, je nutné zmínit poradce pozdějšího kancléře Gerharda Schrödera. V kampani před volbami roku 1998 byl jeho poradcem pro zahraniční a bezpečnostní politiku Günter Verheugen. V následujících kapitolách bude zmíněn zejména v souvislosti s prvním východním rozšířením Evropské unie. V letech 1998 až 1999 působil jako náměstek na ministerstvu zahraničí a pak až do roku 2010 jako člen Komise EU. Pozici náměstka ministra Fischera po něm převzal další dlouholetý odborník na evropské záležitosti v SPD Christoph Zöpel. Schröderovým poradcem pro volební kampaň byl Bodo Hombach, který se po volbách stal nejenom vedoucím úřadu kancléře, ale také klíčovou postavou v prosazování idejí tzv. nového středu v SPD. Stejně tak bude v dalším textu zmíněn Peter Glotz, teoretik i praktik evropské politiky a další blízký spolupracovník Gerharda Schrödera, který se účastnil procesu vzniku „Euroústavy.“

K nositelům evropské kompetence na parlamentní úrovni v době rudozelené koalice bezesporu patří již vzpomínaný „evropský mluvčí“ frakce Günter Gloser. Na úrovni parlamentu evropského je nutné zmínit Klause Hänshe, který v letech 1994 až 1997 dokonce Evropskému parlamentu předsedal. I v pozdějších letech své zkušenosti uplatňoval v evropských komisích při předsednictvu strany.

Jak už bylo na předchozích stránkách naznačeno, hlavní rozhodovací právo, nejenom v otázkách evropské politiky, má předseda strany. V době rudozelené koalice měla SPD celkem tři předsedy: Oskara Lafontaine, Gerharda Schrödera a Franze Münteferinga. Koncepčně i mírou zájmu (či nezájmu) o evropské otázky se tito tři politici v mnohém zásadně odlišovali. Vlastně jde o tři rozdílné přístupy k Evropě, které jsou dodnes ve straně hojně zastoupeny. Proto si zaslouží stručné přiblížení.

2. 2. 1. Oskar Lafontaine

Oskar Lafontaine je z této trojice jediný, o kom se dá celkem bezpečně prohlásit, že měl vlastní dlouhodobou vizi o budoucím směřování evropské integrace. Jelikož se Lafontaine jako politik vždy specializoval na ekonomické otázky, díval se na Evropu především jako na hospodářský a sociální projekt. K tomuto tématu ještě před rokem 1998 publikoval několik knih a článků.

Obecně řečeno, Lafontaine viděl Evropskou unii jako potencionální nástroj k prosazení sociálnědemokratické hospodářské a sociální politiky. V tom samozřejmě nebyl ve straně jediný. Byl zastáncem harmonizace daní na evropské úrovni a jejich progresivního nastavení. S měnovou unií souhlasil, ale velmi váhavě. Věřil totiž, že: „*Lidé se dají získat pro jednotnější Evropu jen tehdy, rozpoznají-li v tom hospodářské a sociální výhody.*“²⁰ Lafontaine byl tak jeden z mála lidí v SPD, který předpokládal, že evropská integrace by se perspektivně mohla stát dobrým volebním tématem. Sdílel také vizi Evropy jako protiváhu k tzv. dravčímu kapitalismu (v německém originále *Kasino-Kapitalismus*). Ekonomickou integraci chtěl využít ke spoutání „divokého trhu“, protože jediné na celoevropské úrovni může být regulace tohoto druhu úspěšná. V tomto ohledu „*myslel velmi francouzsky.*“²¹ Jeho velkou inspirací byli totiž francouzští socialisté. S nimi sdílel i geopolitické představy o budoucnosti Evropy a doufal v její růst do pozice významné velmocenské protiváhy k hegemonii USA.

Od vítězství ve volbách do Spolkového sněmu si Lafontaine sliboval oživení spolupráce klasického tandemu Německa a Francie. Měl ostatně velmi dobré osobní vztahy s tehdejšími francouzskými premiérem Lionelem Jospinem a ministrem financí Dominiqueem Straussem-Kahnem. S nimi také svoje budoucí plány často konzultoval. Lafountainova orientace na Francii byla jedním z mnoha konfliktních momentů ve vztahu ke Gerhardu Schröderovi, který původně hledal ideologickou inspiraci u britských labouristů. Pro nepřekonatelné názorové rozpory opustil Oskar Lafontaine 18. března 1999 všechny své politické posty včetně ministerstva financí a křesla předsedy SPD. Než v roce 2005 vystoupil z SPD, mohl z pozice ostrého kritika připomínat, že „levicovější“ francouzští socialisté si ve volbách do Evropského parlamentu v roce 1999 vedli daleko lépe než voličskou nepřízní potrestaná SPD. Do souvislosti to dával hlavně s politikou kancléře Schrödera.

2. 2. 2. Gerhard Schröder

Gerhard Schröder je příkladem zcela jiného přístupu k Evropě než Oskar Lafontaine. Jako dlouholetý zemský politik se popravdě řečeno o Evropskou unii nikdy moc nezajímal. To později i sám přiznal. Pokud už se před volbami v roce 1998 k Unii nějak vyjadřoval, bylo to spíše negativně. Díky dlouholeté zkušenosti dolnosaského premiéra chápal Brusel spíše jako

²⁰ Oskar Lafontaine a Christa Müller, *Žádný strach z globalizace, Blahobyť a práce pro všechny* (Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1999), 71.

²¹ Günter Verheugen, v osobním rozhovoru s autorem, 6. února 2012.

zdroj problémů. Odsud také pramenil vyloženě negativní vztah k měnové unii, kterou si nepřál, ale jako kancléř už s tím těžko mohl něco dělat. Ještě nedlouho po svém zvolení veřejně prohlásil, že Bruselu nedovolí, aby nadále „spaloval německé peníze.“ Ačkoliv se později za tento výrok několikrát omluvil, napáchala tato jedna neuvážená věta poměrně velké škody na image nového německého kancléře v Evropě.

Schröder ze své podstaty nikdy nebyl politický teoretik či vizionář. Byl vždy pragmatikem. Opravdu přesvědčeným zastáncem evropské integrace se stal až díky praxi. Teprve jako kancléř totiž pochopil: „*jak důležitá je evropská integrace pro Německo a Německo pro evropskou integraci.*“²² Pro Schrödera v tomto ohledu bezesbytku platí úsloví „*learning by doing.*“²³ Tento proces u něj začal velmi záhy, protože už v prvním pololetí roku 1999 Německo předsedalo Radě Evropské unie. Během prvních let v úřadě se tak z původně skeptického zemského premiéra stal velmi spolehlivý partner pro ostatní evropské politiky. Díky nově nabytým zkušenostem a týmu svých poradců se Schröder v mnoha tématech stal naopak hybatelem evropského vývoje. Na následujících stránkách proto bude řeč o jeho velmi důležitém angažmá ve prospěch prvního východního rozšíření Evropské unie.

K většímu zájmu Schrödera o Evropu také nepochybně přispělo několik let trvajících zhoršení vztahů s USA, které mělo i svou nezanedbatelnou osobní rovinu mezi německým kancléřem a prezidentem G. W. Bushem. Schröder byl původně zastáncem úzké spolupráce s Británií. Snad dokonce uvažoval o vzniku jakéhosi evropského tandemu Londýn – Berlín. Tato náklonost byla dána především sympatiemi Schrödra k labouristům Tonyho Blaira. Britský premiér měl ale v otázce války v Iráku daleko blíže k Washingtonu a tak si minimálně od roku 2002 Schröder rozuměl v globálních politických otázkách mnohem více s neogaullistou Jacquem Chirakem. O evropské politice Británie pak Schröder po svém odchodu z politiky mluvil jako o „*velkém zklamání*“²⁴

Schröder byl vždy člověkem, který v politice kladl velký důraz na symboliku a gesta. Přesto jeho postupný přerod v „Evropana“ můžeme chápat jako zcela upřímný. Byl podložen dostatkem konkrétních činů. Zcela jinou otázkou zůstává, zda se v evropské politice ohlížel na názory uvnitř své vlastní strany. Dobrou ilustrací Schröderova vztahu k SPD jsou jeho paměti

²² Günter Verheugen, v osobním rozhovoru s autorem, 6. února 2012.

²³ Günter Verheugen, v osobním rozhovoru s autorem, 6. února 2012.

²⁴ Gerhard Schröder, *Entscheidungen, Mein Leben in der Politik* (Hamburg: Hoffmann und Campe, 2006), 319.

z roku 2006. Je v nich poměrně obsáhlá kapitola věnovaná evropské politice, ale zmínku o SPD či evropské sociální demokracii bychom v ní hledali marně.

3. 2. 3. Franz Müntefering

Franz Müntefering převzal vedení SPD v březnu roku 2004 za daleko složitějších okolností, než stranu přebírali jeho předchůdci Schröder a Lafontaine. Ve funkci byl také nejkratší dobu. Po neúspěchu SPD v celostátních volbách na podzim 2005 již do jejího čela znovu nekandidoval.²⁵ Gerhard Schröder navíc zůstal až do roku 2005 kancléřem, a tak veřejnost nadále chápala jeho jako hlavní tvář strany. V situaci permanentní voličské i členské eroze SPD Müntefering pochopitelně neměl příliš času a množností zabývat se evropskou politikou. Přesto jeho názory na Evropskou unii můžeme z různých zdrojů celkem dobře zrekonstruovat a posoudit. Překvapivě pak dojdeme ke konstatování, že jeho přístup k EU byl v porovnání s Lafontainem a Schröderem nejvíce kompatibilní s většinovým názorem členské i voličské základy strany. V názorech na Evropu byl Müntefering ze všech tří předsedů „nejklasičtější“ německým sociálním demokratem.

V první řadě je třeba podotknout, že evropská integrace nikdy nebyla středem Münteferingovy politické práce. Tím byla v jeho kariéře zejména sociální politika. Právě snaha o přidání „sociálního akcentu“ mezi aktuální evropská témata je pro něj nejvíce typická.²⁶ Tedy vlastně prosazování jednoho z nejtradičtějšího programového požadavku SPD. Co se ale ekonomické roviny integrace týče, jeho nadšení bylo o poznání menší. Günter Verheugen na spolupráci s Münteferingem vzpomíná takto: *„Pro většinu voličů SPD je Evropa jako mírový projekt samozřejmostí. Ale po hospodářské a sociální stránce pociťuje většina voličů SPD Evropskou unii spíše jako ohrožení. Necítí Evropu jako pokrok sám o sobě. Pro většinu voličů SPD a zaměstnanců je Evropa projekt, který slouží velkým firmám. [...] Klasický volič SPD, stejně tak i Müntefering, má strach z globalizace a ekonomické integrace Evropy.“*²⁷ Tato zcela běžná levicová skepse k mezinárodní hospodářské spolupráci pak byla doplněna o stejně častou opatrnost při prezentaci evropské integrace na domácí půdě:

²⁵ Franz Müntefering převzal vedení strany ještě jednou o tři roky později. Opět na krátký čas od října 2008 do listopadu 2009.

²⁶ Günter Gloser, v osobním rozhovoru s autorem, 19. ledna 2012.

²⁷ Günter Verheugen, v osobním rozhovoru s autorem, 6. února 2012.

„Pro Münteferinga nebyla Evropa tématem. V SPD zastupoval zcela tradiční zásadu, že evropská politika zahání voliče. To je určitý druh mantry v německé politice, že se s evropskými tématy nedají vyhrát žádné volby. Ale velmi snadno se s nimi, podle tohoto názoru, dají prohrát.“²⁸

Za krátkou dobu svého působení v čele strany se Müntefering k evropským tématům vyjadřoval málo a opatrně. Zásadnější konceptuální návrhy u něj nenajdeme. Iniciativa v této oblasti nadále patřila hlavně kancléři Schröderovi. Řadovým členům SPD ale tento druh neaktivity jejich předsedy patrně příliš nevalil.

²⁸ Günter Verheugen, v osobním rozhovoru s autorem, 6. února 2012.

3. Nový střed

V poslední čtvrtině 20. století zasáhla téměř všechny sociálnědemokratické strany v Evropě debata o modernizaci a novém definování vlastních cílů. Svým významem a rozsahem se tento proces dá srovnat s velkými spory o revisionismus na přelomu 19. a 20. století. I tentokrát se strany demokratické levice ocitly na velké historické křižovatce. I tentokrát musela německá SPD znovu revidovat cestu i cíl své další existence. A stejně jako před sto lety ani dnes neexistuje jednoznačná odpověď na to, zda si vybrala dobře či špatně.

3. 1. Renesance staré vize?

Ačkoliv je debata o tzv. novém středu (*Neue Mitte*) v SPD takřka výhradně spojována s obdobím od konce 20. století do současnosti, jedná se o pojem mnohem staršího původu. Ba co víc, na rozdíl od stejně často skloňovaných hesel New Labour a třetí cesta, koncept nového středu dokonce v Německu vzniknul.

Poprvé toto sousloví ve významu politického programu použil Willy Brandt v programovém prohlášení druhé vládní koalice SPD a FDP v roce 1972. Kancléř Brandt sám pochopitelně nebyl jediným autorem konceptu nového středu. Na jeho vypracování se podíleli ti nejvýznamnější političtí stratégové z SPD a FDP jako Egon Bahr, Peter Glotz a Klaus Harpprecht a mnozí další.

Obsahově odpovídal původní nový střed především požadavkům doby, ve které vzniknul. Ve své podstatě se jednalo o dlouhodobý program „*politické aliance*“ mezi sociálními demokraty a liberály.²⁹ Spojenectví SPD a FDP zde ale nemělo podobu klasického povolebního spojenectví dvou stran, ale jedinečného historického projektu, který měl natrvalo svést dohromady demokratický socialismus s německým liberalismem. Autoři konceptu tak naznačovali, že nový střed je vlastně završením historického vývoje, který v německé politice probíhal od 19. století. Kromě programových hodnot sociální demokracie a liberalismu obsahoval nový střed také silný proevropský akcent ve formě podpory další hospodářské a politické integrace Západní Evropy. Obligátně nemohl chybět ani důraz na dobré sousedské vztahy SRN se státy za železnou oponou.

²⁹ Willy Brandt, „SPD und FDP in der Tradition von 1848“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, č. 6 (1998), 496.

S pojmem nový střed je také tradičně spojován slavný výrok Willyho Brandta o tom, že: „*kdo chce v Německu získat většinu a moc, musí si získat a udržet střed.*“³⁰ Hledání cesty k onomu pomyslnému středu je tak od 70. let 20. století elementárním problémem sociální demokracie nejenom v Německu, ale takřka všude v Evropě. Willy Brandt velmi dobře věděl, že právě v této době nastal v důsledku rozsáhlých společenských změn postupný rozpad tradiční členské i voličské základny SPD. Nové definování cílů sociální demokracie se stalo nevyhnutelným a nový střed byl bezesporu jedním z pokusů o příspěvek do této diskuze. Když se koalice SPD a FDP v roce 1982 rozpadla, zdálo se, že to byl také konec projektu s názvem nový střed. Neuplynulo ale ani patnáct let, a program pod stejnou hlavičkou zažil v SPD svůj velký návrat.

3. 2. Inspirace v zahraničí

V sociálnědemokratické kampani před volbami do Spolkového sněmu na podzim 1998 byl tzv. nový střed opět heslem skloňovaným při každé možné příležitosti. Byl to ten samý nový střed, o kterém mluvil v 70. letech Willy Brandt? Pouze částečně. Gerhard Schröder a jeho poradce Bodo Hombach se chopili původní ideje a naplnili jí novým obsahem, který byl do velké míry inspirován anglosaským modelem „nové levice.“ Výchozími pojmy jsou v tomto případě ideologie tzv. třetí cesty a britská New Labour.

Třetí cesta je termín, který se v politických dějinách vyskytnul již nesčetněkrát a byl využit či zneužit pro potřeby různých ideologií. Ve spojení s reformou demokratické levice na přelomu 20. a 21. století se ale používá nejčastěji. V podstatě se jedná o levicovou odpověď na úspěchy neoliberalismu a nového konzervatismu v 80. letech 20. století na obou březích Atlantiku. Především ve Spojených státech a ve Velké Británii prožily v tomto období strany levého středu hlubokou krizi. Ta jednak spočívala v dlouhodobé neschopnosti zvítězit ve volbách a vrátit se tak k vládní odpovědnosti, ale především byla spojená s erozí vlastní voličské a členské základny. Díky zásadním změnám v profilu pracovního trhu, sociální skladby společnosti a nástupu postmoderního hodnotového systému došlo k rozpadu původních opor sociální demokracie. Klasická třídní společnost přestala existovat. K tomu se navíc přidaly v 70. letech hospodářské potíže Západu, které výrazně zpochybňovaly dosavadní ekonomickou a sociální politiku levice. V krizi se ocitnul poválečný model sociálního státu, začala upadat role odborů a zlatá léta keynesianismu skončila spolu se

³⁰ Gerhard Schröder, „Pragmatische Problemlösung und politische Führung“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, č. 6 (1998), 498.

dvěma ropnými krizemi. Na konci 80. let se proto v britské Labour Party objevil politický program s názvem New Labour. Můžeme ho označit za jakousi britskou podmnnožinu třetí cesty, která ve stejné době zažila nástup v Americe. Jejich ideový obsah je v podstatě totožný.

Labouristé se pokusili smířit levici s pozdním kapitalismem. Přijali liberální ekonomický kurz a pokusili se ho spojit s tradičním důrazem levice na politiku sociálního smíru a společenské modernizace. Z programu i rétoriky tak definitivně zmizel cíl překonání současného kapitalistického systému a jeho nahrazení vágně načrtnutým modelem socialismu. Liberální trh v éře globalizace se měl naopak stát prostředkem dosažení ekonomické prosperity, snížení nezaměstnanosti a vyšší životní úrovně. Hesly moderní britské levice se staly důraz na vyrovnané rozpočty, osobní zodpovědnost jedince, rovnost příležitostí, decentralizaci státní správy, investice do vzdělání a lidského rozvoje, ale také, minimálně rétoricky, velmi kladný vztah k ochraně životního prostředí. Vzniknul tak koncept na první pohled střížený na míru západoevropské postmoderní společnosti přelomu tisíciletí.

Mimo Evropu rezonoval vliv těchto myšlenek především ve Spojených státech mezi americkými demokraty. Bill Clinton bývá tradičně považován za typického reprezentanta třetí cesty v politické praxi. USA jsou ostatně zemí, kde se rozvoji této ideologie vždy dobře dařilo a dodnes se jí věnuje několik velmi vlivných think tanků. Třetí cesta se prosadila ale i v dalších anglosaských zemích, zejména v Kanadě a Austrálii. Není bez zajímavosti, že tato ideologie je ve světě často připisována i stranám, které jsou od klasických vzorců politického spektra v Evropě či USA poměrně dost vzdáleny. Z nejvýznamnějších uveďme japonskou Demokratickou stranu a Indický národní kongres. Pro SPD a ostatní sociálnědemokratické strany v kontinentální Evropě mělo bezpochyby největší význam dění na Britských ostrovech.

3. 3. Nová SPD v nové době

Důvody příklonu v ideologii „nové levice“ jsou u SPD v podstatě totožné jako u Labour Party. Podobně jako jinde v tehdejší západní Evropě, i ve Spolkové republice došlo k dalekosáhlým sociálním a hodnotovým změnám ve společnosti, které zasáhly voličskou i členskou základnu sociální demokracie. Také SPD prožila velmi dlouhou dobu v opozici a marně hledala recept proti dominanci konzervativní pravice. Snad jediným opravdu podstatným rozdílem oproti Británii byla relativně malá progresivita Kohlových vlád při prosazování ekonomického neoliberalismu. CDU a FDP nikdy nepřistoupily k hospodářským a sociálním reformám thatcherovského typu. Názorový rozdíl ve vztahu k SPD v této oblasti nebyl zdaleka tak propastný. Specifikem trochu jiného druhu je pak znovusjednocení Německa, které sociální demokraté doslova „zaspali.“ SPD jej nedokázala ve volbách uchopit

ve svůj prospěch a působila spíše dojmem, že nesdílí všeobecné nadšení z německé jednoty. I tímto způsobem si SPD prodloužila své setrvání v opozici.

Pro úplné dokreslení situace SPD v 90. letech je třeba doplnit ještě dvě velké změny, které ovlivnily přístup strany k evropské politice. Britský politolog James Sloam je nazývá generační změnou (*Generation change*) a změnou volební strategie (*Electoral-strategic change*).³¹ Po odchodu Willyho Brandta a Hanse-Jochena Vogela z vedení strany se dostali do vedoucích pozic mnohem mladší politici. Někdy se hovoří o tzv. generaci vnuků. Tito lidé formovali své politické názory v období kolem roku 1968 a v letech sedmdesátých. Často původně sympatizovali s levicovým křídlem SPD a měli za sebou kariéru v organizaci mladých sociálních demokratů Jusos (*Jugendorganisation der SPD*). Události konce 60. let u nich ale současně vytvořily i poměrně silný individualismus a osobní sebevědomí, které je ovlivnilo trvaleji než původní revoluční nadšení. V polovině 90. let tak o nich můžeme mluvit jako o generaci „pragmatiků.“ Lidé jako Gerhard Schröder či Rudolf Scharping se svojí ideologickou flexibilitou výrazně odlišovali od sociálnědemokratických funkcionářů, kteří prošli školou výmarské republiky a těsně poválečného období.³² Sociálnědemokratická realita devadesátých let se tak vyznačovala nejenom názorovou pestrostí, ale i značnou nepřehledností.³³

Nová doba si vyžádala i novou volební strategii. I zde je patrná silná inspirace v Británii a Spojených státech. Volební kampaň v roce 1998 je toho dokonalým důkazem. Recept na úspěch spočíval v udržení stabilních voličů a získání nových ve středních vrstvách německé společnosti. SPD proto zvolila tandem Schröder – Lafontaine. Jak se později ukázalo, tato sázka dokonale vyšla. Gerhard Schröder byl jako úspěšný, mladý a komunikačně velmi zdatný politik vybrán na post kandidáta na kancléře. Vedení SPD si dobře spočítalo, že má největší šanci oslovit voliče, kteří pro stranu dříve nebyli kmenoví. Naopak Lafontaine měl svými názory blízko k většině tradičních členů a sympatizantů SPD. Pro stranu to zákonitě

³¹ James Sloam, *The European Policy of the German Social Democrats, Interpreting the Changing World* (London: Palgrave MacMillan, 2005), 88.

³² Rudolf Scharping (nar. 1947) byl v letech 1993-95 předsedou SPD. V letech 1995 až 2001 působil jako předseda Strany evropských socialistů (PES). V první vládě Gerharda Schrödera (1998-2002) vedl ministerstvo obrany.

³³ Peter Lösche a Franz Walter, *Die SPD: Klassenpartei-Volkspartei-Quotenpartei* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1992), 379.

znamenal rozvolnění vertikálních vztahů mezi vedením, členy a voliči. Stejně jako Labour Party se SPD vydala cestou jakési „volební strany“ usilující o získání voličů napříč celou společností, tedy s velkým potenciálem zisku hlasů, ale i jejich masivní ztráty.

Aby přechod na tento „plovoucí kurz“ voličské přízně neskončil druhou variantou, bylo třeba soustředit se na co nejlepší mediální prezentaci strany. Opět podle britského vzoru. Ještě nikdy nebyla volební kampaň SPD tak nákladná a moderně řízená jako v roce 1998. Vůbec poprvé do německého volebního klání zasáhnul internet. Kdo měl možnost zhlédnout televizní spoty SPD a CDU, těžko uvěřil, že jsou oba určeny pro stejné volby. Zatímco SPD vsadila na moderní aranžmá a charisma Gerharda Schrödera, CDU zaspala svým vzhledem v 80. letech. Výrazná personalizace je ostatně dalším společným znakem strategie Labour Party a SPD. Tony Blair i Gerhard Schröder se pro tento typ kampaně dokonale hodili. Tak to zůstalo i ve všech dalších volbách až do roku 2005.

Jako shrnutí na závěr této podkapitoly uveďme citát od historiků Petera Lötsche a Franze Waltera: *„SPD devadesátých let měla organizačně, programově, ve své sociální struktuře a politikou, kterou reprezentovala, sotva něco společného se solidárním bratrstvem výmarské doby nebo tradicionalistickým společenstvím padesátých let – a přesto se od této tradice nemohla odpoutat.“*³⁴

3. 4. Vnitrostranická debata

SPD často bývá nazývána klasickou „programovou“ stranou. Tedy stranou, která má více než jiné politické subjekty tendenci vytvářet důkladně propracované vize v podobě oficiálních dokumentů a programů. Záliba v ideologické diskuzi je pro SPD příznačná už od jejího vzniku. V tomto ohledu můžeme nalézt první odkazy na myšlenky tzv. nové levice již v Berlínském programu z roku 1989. Již tehdy se ve straně vedle tradičně smýšlejících sociálních demokratů spoléhajících na spojenectví s odbory a silný důraz na hodnoty solidarity a sociální spravedlnosti vytvořilo křídlo „modernistů.“ Vzhledem k tomu, že v opozici má SPD vždy tendenci k poměrně velké vnitřní názorové pluralitě, nejednalo se dlouhou dobu o zásadní problém. Až do roku 1998 bylo tuto různorodost možno prezentovat jako výhodu, která straně získá víc voličů. O zásadních názorových rozdílech mezi Oskarem Lafontainem a Gerhardem Schröderem byla řeč již na předchozích stránkách. Přesto mnoho současníků bylo překvapeno, když v březnu 1999 Lafontaine dobrovolně opustil všechny své

³⁴ Peter Lösche a Franz Walter, *Die SPD: Klassenpartei-Volkspartei-Quotenpartei* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1992), 379.

politické posty včetně ministerstva financí, aniž by prosadil jediné ze svých programových předsevzetí.³⁵ To bylo velké vítězství Gerharda Schrödera a všech zastánců nového středu v SPD. Cesta byla volná.

Tři měsíce po odchodu Oskara Lafontaine zveřejnili 8. června 1999 Gerhard Schröder a Tony Blair společný dokument s názvem „*Europe: The Third Way/ Die Neue Mitte*.“³⁶ Do historie však vstoupil spíše jako tzv. *Schröder – Blair Papier*. Nešlo o nic jiného, než o společné přihlášení se obou politiků k ideálům „nové levice“, která se podle jejich mínění měla stát vzorem pro ostatní sociálnědemokratické strany v Evropě. Načasování zveřejnění jen několik dní před volbami do Evropského parlamentu samozřejmě nebylo náhodné. Ačkoliv myšlenky obsažené v dokumentu nebyly ničím nové, zapůsobily na mnohé členy SPD jako šok.³⁷ Pomineme-li ekonomickou část spisu volající po snížení daní či omezení přerozdělovací funkce státu, najdeme zde i teorii o nutnosti „neideologického“ řešení politických problémů. Takto vyjádřený pragmatismus byl ve stopadesátileté historii strany dosud nevídaný.

Ještě víc než obsah dokumentuaráží ovšem forma jeho zveřejnění. Byl evidentně připravován bez konzultace s vedením strany a dokonce i Oskar Lafontaine později prohlásil, že se vše dělo za jeho zády. Ať tomu budeme věřit nebo ne, jisté je, že hlavní podíl na jeho sepsání měli lidé z nejbližšího okruhu kancléře. Nejvíce nespokojená s obsahem dokumentu byla samozřejmě stranická levice reprezentovaná odbory a Jusos. *Schröder – Blair Papier* měl ale dopad i na mezinárodní rovině. Jasně se od něj distancovali třeba francouzští socialisté. Ti na rozdíl od SPD v evropských volbách roku 1999 triumfovali. Pokud si Gerhard Schröder od dokumentu sliboval pozvednutí slábnoucích preferencí SPD, tak mu tato sázka rozhodně nevyšla.

³⁵ James Sloam, *The European Policy of the German Social Democrats, Interpreting the Changing World* (London: Palgrave MacMillan, 2005), 72.

³⁶ „Der Weg nach vorne für Europas Sozialdemokraten. Ein Vorschlag von Gerhard Schröder und Tony Blair“ (London, 8. Juni 1999).

http://www.kuwi.europa-uni.de/de/lehrstuhl/vs/politik3/Lehre_WS_11_12/Schroeder_Blair.pdf

(11. května 2012)

³⁷ Téma tzv. třetí cesty pro evropskou sociální demokracii ještě před vydáním společného manifestu G. Schrödera a T. Blaira podrobně zpracoval Antony Giddens. V Německu jeho kniha vyšla v roce 1999 pod názvem „*Der Dritte Weg. Die Erneuerung der sozialen Demokratie*“.

Diskuze o novém středu neprobíhala jen jako iniciativa individuálních aktérů. Ještě na konci roku 1999 k ní zveřejnila své stanovisko i příslušná komise při předsednictvu strany (*Grundwertekommission beim Parteivorstand der SPD*). Její členové pod vedením tehdejšího předsedy Spolkového sněmu Wolfganga Thierseho se zabývali různými formami tzv. třetí cesty v sesterských sociálnědemokratických stranách v Evropě. Konkrétně se soustředili na britskou Labour Party a sociální demokraty v Nizozemsku, Švédsku a Francii. Složení komise tradičně odpovídalo snaze přivést dohromady zástupce všech úrovní strany. Proto její závěry mnohem více odrážely názory většiny řadových členů SPD. Jejich hodnocení vůbec nebylo příznivé.

Existenci jedné univerzální třetí cesty pro všechny strany levého středu v Evropě komise rovnou odmítla. Připustila možnost programové inovace na národní úrovni podle specifik každého jednotlivého státu, ale s velkým varováním pro budoucnost. Může být strana, která svou image založí hlavně na dobré mediální prezentaci, dlouhodobě úspěšná? Může si dlouhodobě udržet důvěryhodnost a přízeň voličů? Může garantovat příklon levice k ekonomickému liberalismu výhody pro všechny vrstvy společnosti včetně těch nejchudších? Komise na všechny tyto otázky odpověděla záporně. Doslova odsoudila i dělení sociálních demokratů na modernisty a tradicionalisty podle jejich vztahu k ekonomické politice. „*Pro sociálnědemokratickou politiku může být sotva směrodatné 'více trhu' pokládat automaticky za modernější a lepší a 'více státu' jako tradiční, a tedy negativní,*“ napsal v listopadu 1999 Wolfgang Thierse.³⁸

3. 5. Vítězství nového středu?

Jak vypadala debata o novém středu v následujících letech? Jednoznačně se promítla do přípravy nového dlouhodobého programu SPD, která probíhala od roku 1999 a byla završena jeho odsouhlasením na sjezdu strany v Hamburku v roce 2007. Obsah tohoto programu je možné chápat jako výrazný úspěch nového středu. Především to platí pro jeho ekonomickou složku. Sám předseda strany Gerhard Schröder do jeho tvorby sice osobně vůbec nezasahoval, ale příslušnou koordinací pověřeni Olaf Scholz a Franz Müntefering mu byli názorově velmi blízcí. Pragmatický názorový proud tak můžeme dokonce označit za dodnes ve straně dominantní. Kromě Olafa Scholze k němu patří i další současní čelní představitelé SPD jako Sigmar Gabriel, Frank-Walter Steinmeier či Peer Steinbrück. Naopak levicové křídlo strany je

³⁸ Wolfgang Thierse. „Dritte Wege' im europäischen Maßstab“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, č. 11 (1999), 989.

od rezignace Oskara Lafontaina slabší. Možnou budoucí změnu tohoto trendu prozatím nic nenaznačuje.

Naopak na mezinárodní úrovni je bilance úspěchů nové levice mnohem více nejednoznačná. V září 1998 byly sociální demokraté u moci ve třinácti z patnácti členských států Evropské unie. To byla situace dosud neznámá. Mnozí politici, novináři a politologové očekávali, že se tato momentální převaha v Evropě rozvine ve větší spolupráci mezi jednotlivými sociálnědemokratickými vládami. Z těchto předpovědí se nesplnilo téměř nic. Opět se ukázalo, že ideologická příbuznost nemusí nutně znamenat i porozumění v mezinárodní politice. Stačí si vzpomenout na zvraty ve vzájemných vztazích mezi Gerhardem Schröderem, Tony Blairem a francouzskými socialisty. I u levicových politiků může nabývat pragmatismus výrazně nacionálního charakteru.³⁹

Politika nového středu je typickým příkladem tématu, které se dostalo do stranické diskuze shora, tedy od některých členů jejího nejužšího vedení a jejich poradců. Ti během 90. let postupně získali ve straně převahu. Byl to Gerhard Schröder, který pak rozděloval úkoly a další pokyny stranickému aparátu. Především se to dotklo hospodářské politiky v podobě reforem pracovního trhu a sociálního systému, které jsou známy pod zkratkami Hartz I. až Hartz IV. Jejich analýza bohužel dalece přesahuje prostor této práce. Přesto je nutné podotknout, že tyto reformy prošly schvalovacím procesem uvnitř strany a uspěly i při hlasování na stranických sjezdech. Institucionální rámec rozhodování tedy zůstal zachován. Ve skutečnosti ale strana zůstala vnitřně rozdělená. Diskuze mezi vedením a členskou základnou téměř neprobíhala, a pokud už zazněly kritické hlasy (viz. komise Wolfganga Thierseho), předseda strany na ně nereagoval. Gerhard Schröder zkrátka liberalizaci hospodářské politiky SPD považoval za správnou, nevyhnutelnou a chtěl ji prosadit co nejrychleji.

³⁹ Více k tomuto tématu v knize Roberta Ladrecha, *Social Democracy and the Challenge of European Union* (London: Lynne Rienner Publishers, 2000).

4. Finalita Evropské unie

Vytváření politických vizí o budoucnosti Evropy má v německé sociální demokracii bohatou historii. Na druhou stranu je ale třeba dodat, že téměř vždy šlo o vize dosti obecné a abstraktní. Z Marxových spisů se nedozvíme téměř nic o Evropě bez společenských tříd, v Heidelberském programu z roku 1925 nenajdeme žádné vodítko k představě o uspořádání „Spojených států evropských.“ Má to svou logiku. V době, kdy tyto koncepty vznikaly, bylo opravdové evropské sjednocení hudbou vzdálené budoucnosti. Až ve 30. a 40. letech 20. století, tedy v době exilového působení SPD, převládl definitivně ve straně názor, že poválečná Evropa by se měla organizovat na federálním základě. Cesta k evropské federaci ale zůstala nadále nejasná. Ještě v roce 1947 prohlásil tehdejší předseda strany Kurt Schumacher, že není možné předpovídat vývoj integrace jako naplnění nějakých abstraktních plánů, ale že se jedná ve své podstatě o proces „experimentální.“⁴⁰ Evropské sjednocení se tak po válce opět stalo vzdáleným dlouhodobým cílem, kterému náleželo čestné místo v každém volebním programu SPD, ale jeho naplňování bylo otázkou desítek let a tisíců drobných kroků na poli mezinárodní politiky. Zůstalo ovšem jen otázkou času, kdy vývoj Evropy dospěje do stádia, kdy se stane debata o jejím finálním uspořádání opět aktuální.

4. 1. Fischerova „osobní“ iniciativa

Slavný projev ministra zahraničí Joschky Fischera na Humboldtově univerzitě z 12. května 2000 bývá tradičně považován za nový počátek v diskuzi o finalitě evropské integrace. Není to tak docela přesné. Tato diskuze probíhala již dlouho předtím. Situace po Maastrichtské smlouvě a před prvním východním rozšířením EU se k tomu nabízela. Například nevládní organizace Mezinárodní evropské hnutí, tradiční obhájce federální cesty integrace, k této debatě motivovala politiky již od roku 1998. V únoru 2000, tedy tři měsíce před Fischerem, se mezi prvními do diskuze zapojil svým projevem před Evropským parlamentem Václav Havel. Český prezident, stejně jako později Fischer, tehdy navrhoval ustanovení dvoukomorového parlamentu EU. Daleko více se ale ve své řeči soustředil na filozofické téma hledání evropské identity.⁴¹ Fischerovi tedy zůstává primát v tom, že teprve jeho projev zaujal díky velkému

⁴⁰ Astrid Stroh, *Die SPD im europäischen Einigungsprozess : Organisation und Innerparteiliche Willensbildung in der Europapolitik von 1979 bis 1998* (Hamburg: Kovač, 2004), 69-70.

⁴¹ Václav Veber, *Dějiny sjednocené Evropy* (Praha, NLN, 2004), 447-448.

ohlasu v médiích širší laickou veřejnost a hlavně povzbudil ostatní politiky, aby se do diskuze také zapojili. Tento vliv nezůstal bez odezvy ani u SPD.

Joschka Fischer velmi pečlivě dbal na to, aby byl jeho projev vnímán jako jeho osobní iniciativa a nikoliv jako projekt rudozelené koalice. S přípravou mu nicméně vydatně pomáhali jeho spolupracovníci z ministerstva zahraničí. O obsahu pak předem osobně informoval také kancléře Schrödera. Ten podle Fischerových vzpomínek neprotestoval, ani nejevil zvláštní nadšení. Zkrátka vzal situaci na vědomí a s možností velké mezinárodní odezvy na Fischerovo vystoupení předem počítal.⁴²

Hlavní myšlenkou Fischerova projevu byla nutnost směřování evropské integrace k plnohodnotnému federálnímu uspořádání. Odvolával se tak na myšlenky „otce zakladatele“ Evropské unie Roberta Schumana. Nežádal zrušení národních států jako takových, ale celou federaci chtěl zastřešit systémem dvoukomorového parlamentu a evropské vlády se všemi příslušnými zákonodárnými a exekutivními pravomocemi. Nastínil dokonce i možnost přímé volby evropského prezidenta. O něco méně zřetelný byl ale způsob a harmonogram federalizace starého kontinentu. Fischer nechal otevřenou otázku, zda se má druhá komora Evropského parlamentu podobat spíše senátu či německé Spolkové radě. Stejně tak neupřesnil, zda má budoucí federální vláda vzniknout z Evropské rady či Komise. Co se týče přesného rozdělení kompetencí mezi národní státy a Unii, muselo by být podle Fischera zakotveno v evropské ústavní smlouvě.⁴³

Do historie se Joschka Fischer vrátil i při hledání nejrychlejší cesty k federalizaci Evropy. Inspiroval se u bývalého předsedy Komise Delorse a navrhl dočasný vznik „gravitačního centra EU“ (*Gravitationszentrum der EU*) neboli tzv. Unie v Unii, která by sdružovala státy ochotné postupovat při prohlubování integrace rychleji než ostatní. Úrovně federace by tak mohly některé země dobrovolně dosáhnout rychleji než ostatní. Podle Fischerových plánů by k sobě tato „integrační osa“ později přitáhla i dosud váhající členy EU. Uskupení by pravděpodobně zahrnovalo zakládající státy Společenství a zcela určitě by v něm musely být

⁴² Joschka Fischer, *Die rot-grünen Jahre: Deutsche Aussenpolitik - vom Kosovo bis zum 11. September* (Köln: Kiepenheuer und Witsch, 2007), 304.

⁴³ Joschka Fischer, „Vom Staatenverbund zur Föderation – Gedanken über die Finalität der europäischen Integration („Humboldt-Rede“, 12. Mai 2000).“

http://www.europa.clio-online.de/site/lang_de/ItemID_17/mid_11373/40208215/default.aspx

(11. 5. 2012)

Německo a Francie. Myšlenka „gravitačního jádra“ měla již dříve v Německu své zastánce i v rámci SPD. K nejvýznamnějším dodnes patří bývalý kancléř Helmut Schmidt.

Reakce na Fischerův projev byly v Evropě rozdílné. V Británii byl odmítnut napříč všemi relevantními politickými stranami. Naopak v zemích Beneluxu se setkal s pochopením. V Německu mnoho nesouhlasných reakcí zdánlivě nezaznělo. Joschka Fischer ve svých pamětech uvádí, že ohlasy od členů SPD byly pozitivní.⁴⁴ Zásadní ideologický rozpor v jeho řeči opravdu většina sociálních demokratů asi nenašla. Trochu jinou otázkou je, jak si vysvětlovali načasování a důvody Fischerova vystoupení. Nebyl to spíše pokus najít si vlastní téma a zostřit svůj politický profil vůči dominantnímu kancléři Schröderovi? Nešlo pouze o Fischerovu osobní iniciativu cílenou na získání větší prestiže? Günter Verheugen, který byl v té době již téměř rok bruselským komisařem, vzpomíná na slavnou řeč svého bývalého nadřízeného z ministerstva zahraničí poměrně skepticky: *„Mám pocit, že tato řeč byla v SPD hodnocena spíše jako stranicko-taktická než jako evropsky politická. [...] Nedá se říct, že by byl Fischer do té doby nějak angažovaný v klasických tématech evropské politiky. [...] Touto evropskou řečí se opět politicky vrátil zpět na jeviště. A tak to také tehdy bylo hodnoceno médii, tedy spíše jako vnitropolitický akt. [...] Jak jsem to vnímal já, ale musím opravdu připomenout, že v té době jsem byl již v Bruselu a na vnitrostranické diskuzi jsem se již tolik nepodílel, nenašel v SPD žádnou velkou odezvu, pokud vůbec. V této době nebyla v SPD žádná diskuze o Evropě, která by stála za zmínku.“*⁴⁵

Je pravděpodobné, že Fischer koncipoval svou řeč záměrně trochu obecně. Možná, že se schválně zdržel detailního popisu institucí a fungování budoucí evropské federace a jeho hlavním záměrem bylo po mnoha letech oživit vizi federativní Evropy jako reálný projekt. To se mu podařilo. Další příspěvky do této diskuze proto na sebe nenechaly dlouho čekat.

⁴⁴ Joschka Fischer, *Die rot-grünen Jahre: Deutsche Aussenpolitik - vom Kosovo bis zum 11. September* (Köln: Kiepenheuer und Witsch, 2007), 310.

⁴⁵ Günter Verheugen, v osobním rozhovoru s autorem, 6. února 2012.

4. 2. Přímluva od prezidenta

Prvním vysoce postaveným politikem SPD, který se oficiálně připojil k Fischerovi, nebyl překvapivě kancléř, ale tehdejší německý prezident Johannes Rau.⁴⁶ Ačkoliv naprostou většinu svého politického života působil jako zemský politik v Severním Porýní-Vestfálsku, po svém nástupu do úřadu spolkového prezidenta v roce 1999 několikrát dokázal, že má velmi dobrý přehled i o zahraniční politice. Ve svém projevu „Přímluva za evropskou ústavu“ (*Plädoyer für eine europäische Verfassung*) předneseném v dubnu 2001 na půdě Evropského parlamentu stejně jako Fischer podpořil federativní uspořádání Evropy. Souhlasil se vznikem dvoukomorového parlamentu EU, který by mimo jiné posílil legitimitu předsedy Komise skrz jeho přímou volbu. I Johannes Rau viděl v přijetí evropské ústavní smlouvy naprostou nutnost. Na rozdíl od Fischera ale k tomuto tématu dodal i jeden nový a zcela konkrétní návrh. Vyslovil se proti tomu, aby práce na ústavě byla svěřena pouze úzkému okruhu expertů, jak to u evropských právních aktů často bývá. Místo toho označil za nejlepší cestu metodu konventu, která se již v minulosti osvědčila při přípravě Charty základních práv EU. Ostatní evropští politici mu brzy dali zapravdu.⁴⁷

4. 3. Schröderova Odpovědnost za Evropu

Evropská politika a debata o jejím dalším směřování měla být jedním z hlavních témat sjezdu SPD v listopadu 2001 v Norimberku. Na něm byl jménem předsednictva strany předložen a bez problémů schválen text s názvem „Odpovědnost za Evropu“ (*Verantwortung für Europa*). V podstatě šlo o stanovisko kancléře Schrödera k debatě o finalitě Unie. Gerhard Schröder jeho obsah proto zveřejnil již mnohem dříve v květnu téhož roku, tedy v těsné návaznosti na projev spolkového prezidenta Raua. Na mezivládní úrovni pak kancléř přednesl obsah dokumentu na setkání Evropské rady v červnu 2001. Také on viděl budoucnost Evropy v její federalizaci. Od Fischerova projevu se ale Schröderův plán odlišoval mnohem větší konkrétností a pragmatičností. Inspirací pro institucionální zajištění evropské federace podle něj měl být německý spolkový systém či uspořádání Spojených států amerických. Za ideální

⁴⁶ Johannes Rau (1931-2006) byl historicky nejdéle sloužícím premiérem v Severním Porýní - Vestfálsku. Tento úřad vykonával od roku 1978 do roku 1998. V letech 1999-2004 byl v pořadí osmým prezidentem Spolkové republiky Německo.

⁴⁷ Gisela Müller-Brandeck-Bocquet, *Deutsche Europapolitik von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder* (Opladen : Leske und Budrich, 2002), 207-208.

považoval Schröder stejně jako Rau nebo Fischer zavedení dvoukomorového parlamentu, který by volil předsedu Komise. Druhá komora, jakási Sněmovna evropských národů, by podle kancléře měla vzniknout rozšířením původní Rady. Vstup evropské ústavní smlouvy v platnost předpovídal v horizontu deseti let.⁴⁸

Největší pozornost vyvolal Schröderův názor na přerozdělení pravomocí mezi národními státy a Evropskou unií. Nepočítal totiž jen s jejich budoucím odevzdáváním na nadnárodní úroveň, ale v některých oblastech chtěl i jejich návrat do kompetence národních států. Týkat se to mělo především zemědělské politiky a strukturálních fondů pro regionální pomoc. To nebyla žádná náhoda, ale zcela pragmatická úvaha. Gerhard Schröder chtěl tyto dvě položky, které jsou finančně nesmírně náročné a které Německo nejvíce dotuje, vyjmout ze společného rozpočtu. Taková reforma by Spolkové republice ušetřila finanční prostředky a vládním stranám zvýšila popularitu u voličů. Kancléř Schröder se proto o reformu financování Evropské unie konstantně snažil již od svého nástupu do úřadu v roce 1998. Debata o ústavě pro Evropu byla jednou z příležitostí, jak vrátit toto téma do centra pozornosti.

Co se týče mezinárodní kritiky na adresu Schröderova návrhu, zpravidla se koncentrovala na dva body. V první řadě se většině evropských států nezamlouvala teorie přestavby Unie podle vzoru německého federalismu. Příliš velké pravomoci Evropského parlamentu, kde mají němečtí poslanci nejvíce volených zástupců, se nelíbily nejenom britskému premiérovi Bairovi, ale i tehdejší francouzské či rakouské vládě. Druhým velkým sporným tématem byla zemědělská a regionální politika EU. Návrh, tak jak jej předložil německý kancléř, byl nepřijatelný pro Francii i Španělsko. Naopak bez větších výhrad souhlasil tehdejší belgický premiér Guy Verhofstadt a někteří další politici ze zemí Beneluxu.⁴⁹

V Německu mezi vládou a opozicí žádná diskuze na téma finality Unie v podstatě neproběhla. CDU, největší opoziční strana, měla na přijetí evropské ústavy pozitivní názor. Uvnitř vládní sociální demokracie také vládnul konsenzus, který byl samozřejmě poznamenaný tím, že většinu členů strany debata o finalitě EU příliš nezasáhla. Pokud měl někdo v SPD opravdu viditelný vliv na konečnou podobu již zmíněného dokumentu s názvem „Odpovědnost za Evropu,“ pak to byli zemští politici, kterých se téma přesouvání pravomocí mezi regiony, státy a Bruselům nejvíce dotklo. Za zmínku proto stojí projev premiéra

⁴⁸ Gisela Müller-Brandeck-Bocquet, *Deutsche Europapolitik von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder* (Opladen : Leske und Budrich, 2002), 208-210.

⁴⁹ Václav Veber, *Dějiny sjednocené Evropy* (Praha, NLN, 2004), 448.

Severního Porýní-Vestfálska Wolfganga Clementa.⁵⁰ Přednesl jej v únoru 2001 stejně jako Joschka Fischer na symbolické půdě Humboldtovy university pod názvem „Evropu tvořit – ne administrovat.“⁵¹ Hlavním poselstvím jeho řeči byl požadavek zachování rozhodovacích pravomocí spolkových zemí a přesné ústavní vymezení toho, co budou výlučné kompetence evropských institucí a co již ne. Zazněl i návrh přenesení některých pravomocí zpět na státy či jejich regiony. Jako příklad uvedl Wolfgang Clement agrární politiku. Mnoho z těchto připomínek pak bylo evidentně zapracováno do Schröderova stanoviska k federalizaci Evropy, kde je explicitně řečeno, že rozdělení úkolů mezi spolek, země a obce má nadále zůstat otázkou vnitrostátní politiky.⁵²

4. 4. Sociální demokraté v Konventu

Na Fischerovy a Schröderovy návrhy postupně reagovali vládní představitelé téměř všech států Unie. Přicházeli s kritikou, alternativami i souhlasem. Bylo ale předem zřejmé, že ústavní smlouva pro Evropskou unii nebude triumfem žádné z přednesených alternativ, ale jedinečným kompromisem. Ten je ostatně základem každého posunu v evropské integraci od jejích nejranějších počátků. Otázkou pouze bylo, jakým způsobem se k všeobecně přijatelnému návrhu ústavy dopracovat. Jak nejefektivněji zorganizovat práci na pravidlech pro Unii, která brzy překročí počtem obyvatel půl miliardy? Odpověď na tuto otázku přinesl summit EU v belgickém Laekenu v prosinci roku 2001. Členské státy Unie na něm přijaly deklaraci, která určila, že návrh ústavní smlouvy bude vypracován tzv. Konventem. Došlo tak na scénář, který již před několika měsíci předpověděl spolkový prezident Rau.

Proč právě metoda konventu? V minulosti se již jednou osvědčila při tvorbě Charty základních práv EU. Není bez zajímavosti, že její vypracování bylo odsouhlaseno v době německého předsednictví v prvním pololetí roku 1999. Politolog Christian Krell tomuto projektu dokonce dává přízvisko „sociálnědemokratický“, protože se jednalo o téma, kterému se SPD věnovala v kampani před volbami v roce 1998 a následně jej coby vládní strana

⁵⁰ Wolfgang Clement (1940) byl v letech 1998-2002 ministerským předsedou v Severním Porýní – Vestfálsku. V letech 2002 až 2005 působil jako spolkový ministr hospodářství. Z SPD vystoupil v roce 2008.

⁵¹ Originální název v němčině: *Europa gestalten – nicht verwalten.*

⁵² Gisela Müller-Brandeck-Bocquet, *Deutsche Europapolitik von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder* (Opladen : Leske und Budrich, 2002), 211.

dotáhla k úspěšnému završení. Předsedou tohoto konventu byl bývalý německý prezident Roman Herzog a konečný návrh dokumentu byl hotový za relativně krátkou dobu devíti měsíců. Druhým důvodem volby konventní cesty k ústavě byly pro mnohé státy neuspokojivé výsledky jednání o předchozí smlouvě z Nice, která vznikla tradičním způsobem mezivládní konference. Za málo „odvážnou“ ji tehdy shodně označovaly mnohé sociálnědemokratické strany v Evropě včetně SPD.⁵³

V čem jsou hlavní odlišnosti mezi konventem a mezivládní konferencí? V první řadě v reprezentativnosti a pestrosti složení. Je to přibližně stejná logika jako u sestavování komisí při předsednictvu SPD, které byly popsány v minulých kapitolách. V konventu se schází nejenom zástupci národních vlád a Komise, ale i poslanci národních parlamentů a Evropského parlamentu. Do Konventu o budoucnosti EU, tak se shromáždění připravující evropskou ústavu přesně nazývalo, byli navíc pozváni i zástupci z kandidátských zemí EU, z Hospodářského a sociálního výboru, Výboru regionů a evropský ombudsman. Jejich cílem bylo sestavit dokument s co nejširší podporou a největší legitimitou. Předseda Konventu, bývalý francouzský prezident Valéry Giscard d'Estaing, dostal na přípravu tzv. Euroústavy čas v rozsahu přibližně jednoho roku.

Německo vyslalo do Konventu celkem šest zástupců. Tři z nich reprezentovali SPD. Spolkový sněm zastupoval univerzitní profesor a právník Jürgen Meyer. V době své nominace do Konventu byl za SPD poslancem Spolkového sněmu, ale pouze do konce první legislativní periody rudozelené koalice v roce 2002. Členem Konventu ale zůstal až do roku 2003. Druhým německým sociálním demokratem přítomným při tvorbě ústavy byl již několikrát zmiňovaný Peter Glotz, který zastupoval spolkovou vládu. Ten svou práci naopak dokončit nemohl, protože ho v listopadu 2002 nahradil ministr zahraničí Joschka Fischer, který přípravu ústavy bral jako svou osobní prioritu.⁵⁴ SPD tak přišla ve prospěch zelených o jednoho ze tří zástupců v Konventu. Posledním reprezentantem SPD byl Klaus Hänsch, bývalý předseda Evropského parlamentu, jehož členové jej také do Konventu nominovali.

Evropští socialisté tvořili v Konventu nejpočetnější politickou skupinu. Přesto zdaleka ne vždy působili jednotně. Bohužel není v rozsahu této práce možné podrobně popisovat celý průběh Konventu, ale snad postačí připomenout základní rozdíly mezi názory zástupců SPD a

⁵³ Christian Krell, *Sozialdemokratie und Europa, die Europapolitik von SPD, Labour Party und Parti Socialiste* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009), 202-204.

⁵⁴ Klaus Hänsch, *Kontinent der Hoffnungen. Mein europäisches Leben* (Bonn: Dietz, 2010), 186.

ostatních sociálnědemokratických stran. Výrazně skeptickým postojem k federalizaci Evropy se vyznačovali pouze reprezentanti britské a švédské demokratické levice. Těm byly názory SPD nejbzdálenější. Principiální shoda naopak panovala v tom, že hlavními prioritami při sestavování ústavy mají být institucionální reforma Unie a sociální politika. V detailech ale existovaly odlišnosti. Klaus Hänsch například zastával názor, že Evropská rada má mít do budoucna institut stálého předsedy. Někteří belgičtí socialisté tomuto názoru dlouho oponovali, ale nakonec ustoupili. Další prioritou reprezentantů SPD bylo začlenění Charty základních práv EU do textu ústavy. I zde byli úspěšní.⁵⁵ K finálnímu textu ústavy tedy nemohli mít němečtí sociální demokraté mnoho výhrad.

Konvent skončil svou práci v červenci roku 2003, ale cesta ke slavnostnímu podpisu ústavního dokumentu se výrazně protáhla. O jeho obsahu totiž následně probíhala ještě mezivládní diskuze, ve které se jednotlivé národní vlády pokoušely dosáhnout maxima svých požadavků. Jednání se tak uzavřela až v červnu roku 2004. Ratifikace dokumentu v Německu, která proběhla v květnu následujícího roku, byla záležitostí zcela konsenzuální napříč všemi politickými stranami zastoupenými ve Spolkovém sněmu a Spolkové radě. Když naopak „Euroústava“ neobstála v referendech ve Francii a Nizozemsku, rozhodně to nepotěšilo sociální ani křesťanské demokraty, kteří se pak v rámci velké koalice a německého předsednictví v Radě EU snažili zachránit co nejvíce z práce Konventu. V té době už ale hlavní iniciativu v evropské politice držela nová kancléřka Angela Merkelová a ne její slabší koaliční partner SPD.

⁵⁵ Lucie Königová a Petr Kratochvíl, „Jak utvářet Evropu: konvenčně nebo konventně? Konvent jako alternativní metoda přípravy základních smluv evropské integrace“ *Mezinárodní vztahy*, č. 2 (2005), 24-41.

5. První východní rozšíření EU

Nasazení rudozelené koalice ve prospěch prvního východního rozšíření EU je klasickým příkladem vysoké úrovně kontinuity v německé zahraniční politice. Po převzetí vládní odpovědnosti v roce 1998 ponechali sociální demokraté a Zelení tomuto tématu status prvořadé priority a plynule navázali na práci křesťansko-liberálních vlád Helmuta Kohla. Přistoupením deseti států střední a východní Evropy k EU v roce 2004 se tak úspěšně završil proces, který německá zahraniční politika podporovala od počátku 90. let 20. století. Rozšíření Unie samozřejmě nebylo jen centrálním tématem evropské politiky Schröderových vlád, ale stejná pozice mu náležela v diskuzi uvnitř samotné SPD. Na rozdíl od oficiální vládní pozice, která rozšíření vždy jednoznačně podporovala, nabízí pohled dovnitř sociální demokracie mnohem rozporuplnější obraz.

5. 1. Jak vyjednávat, jak vstoupit?

Dlouhou dobu bylo například nejasné, jaký způsob rozšíření má SPD jako strana vůbec preferovat. Jedna skupina kolem Heidemarie Wieczorek-Zeulové a Rudolfa Scharpinga podporovala model tzv. startovní čáry. Považovali za lepší jednat s každým kandidátským státem zvlášť a přijmout ho jakmile splní přístupová kritéria. Teoreticky tak nové země mohly k EU přistupovat jednotlivě. Naopak třeba Klaus Hänsch viděl jako lepší variantu současné vyjednávání s celou skupinou států, které mají nejlepší předpoklady. Pak by mohl, pokud možno, následovat i jejich hromadný vstup do Unie. V této otázce nebylo kupodivu dlouho jasno ani na mezivládní úrovni. Přístupové rozhovory v roce 1998 začaly podle druhého modelu se skupinou šesti nejpokročilejších kandidátů.⁵⁶ Po více než roce byly ale na podzim 1999 k jednání přizvány i další státy a dostaly tak stejnou šanci jako původní šestičlenná skupina. Tento model rozhovorů podporoval i tehdejší komisař pro rozšíření EU Günter Verheugen. Nakonec se s každým kandidátem vyjednávalo individuálně, ale následné přijetí do Unie bylo pro deset z nich hromadné. Tato debata tedy v SPD trvala poměrně krátce, protože o harmonogramu a způsobu vyjednávání bylo definitivně rozhodnuto již v roce 1999. Okruh sporných témat se tím pro SPD ale zdaleka nevyčerpá.

⁵⁶ Původní šestici tvořily Polsko, Česká republika, Maďarsko, Slovinsko, Estonsko a Kypr. Od počátku roku 2000 pak běžela oficiální přístupová jednání i se Slovenskem, Litvou, Lotyšskem, Maltou, Bulharskem, Rumunskem.

5. 2. Bezpeční sousedé

Nejprve si připomeňme argumenty, které zaznívaly na podporu přijetí východních sousedů Spolkové republiky do EU. Byly víceméně stejné v diskuzi uvnitř SPD jako při komunikaci vlády s veřejností. Zpravidla se rozdělují do tří kategorií.

Za nejčastější a pravděpodobně i nejsilnější argument můžeme označit ekonomické výhody rozšíření Unie. Ty byly pro Německo jednoznačné. Od počátku 90. let potenciál států střední a východní Evropy coby odbytiště německých výrobků a prostoru pro investice stále stoupal. Především to platilo pro Polsko, Českou republiku a Maďarsko. Obchodní výměna mezi těmito zeměmi a EU ještě před rozšířením z padesáti procent připadala na Německo.⁵⁷ Z hospodářského hlediska tedy bylo rozšíření Unie východním směrem doslova v „národním zájmu“ Spolkové republiky.⁵⁸ Přesně v tomto duchu o něm zpravidla mluvil i kancléř Schröder, který se řečnického uchopení „německých zájmů“ v Evropě obával mnohem méně než jeho předchůdci. Nicméně není možné zcela opominout, že slova o ekonomické výhodnosti rozšíření Unie patřily v první řadě do argumentační zásoby velkých německých firem a obchodníků. K těm měli tradiční voliči SPD vždy poměrně daleko.

Druhým velkým argumentem pro rozšíření byly důvody bezpečnostně-politické. Nešlo přitom ani tak o „vývoz“ západoevropské politické kultury jako o snahu stabilizovat střední a východní Evropu. Ačkoliv se to možná dnes zdá přehnané, v prvních letech po pádu železné opony měli mnozí němečtí politici i bezpečnostní experti nemalé obavy z destabilizace tohoto regionu a naplnění katastrofických scénářů podobných dění v bývalé Jugoslávii. Následky pro Německo by pak byly nedozírné – od vzniku bezpečnostních rizik přímo na vlastních hranicích až po příliv uprchlíků z východu. Naopak pevné připoutání sousedních států k Evropské unii by eliminovalo taková rizika téměř na nulu.

Posledním okruhem argumentů pro rozšíření EU bylo v Německu velmi specifické téma „historické odpovědnosti“ za budoucnost střední a východní Evropy. Poměrně silný pocit, že vzhledem k minulosti vzájemných vztahů existuje pro Němce určitá morální povinnost podpořit mírový vývoj tohoto regionu, byla ve větší či menší míře společná všem

⁵⁷ James Sloam, *The European Policy of the German Social Democrats, Interpreting a Changing World* (London: Palgrave Macmillan, 2005), 176-177.

⁵⁸ Christian Krell, *Sozialdemokratie und Europa, die Europapolitik von SPD, Labour Party und Parti Socialiste* (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009), 200.

parlamentním politickým stranám. Sociální demokraté tradičně patřili k těm, kteří se k této spoluodpovědnosti za chyby minulosti a lepší vztahy v budoucnosti hlásili.

5. 3. Charakter Unie

Pokud by v Německu proběhlo o prvním východním rozšíření EU referendum, s největší pravděpodobností by dopadlo zamítavě.⁵⁹ Není samozřejmě pouze německým paradoxem, že v otázkách evropské integrace se názory vládních představitelů a široké veřejnosti zásadně rozcházejí. To politiky staví před nelehký úkol, jak některé své postoje a kroky co nejjobratnějším způsobem prezentovat voličům a minimalizovat tak jejich negativní reakce. Když se podíváme na voličskou základnu SPD, není v tomto ohledu žádnou výjimkou. Spíše naopak. Převládá v ní sice principiální souhlas s evropským sjednocením jako takovým, ale hledání a vysvětlování jeho výhod je nesmírně obtížné. Aspoň se to prozatím nikomu v dostatečné míře nepodařilo. Pokud přistoupíme na velmi zobecňující konstatování, že typický volič sociální demokracie je zaměstnanec (nebo zaměstnankyně) patřící do tzv. střední či nižší střeň třídy, získáme profil občana velmi kritického k EU. Obraz Unie jako projektu nadnárodních korporací je přitom jen jedním z mnoha důvodů skepse. Výhrady vůči východnímu rozšíření EU můžeme při rekapitulaci vnitrostranické diskuze na přelomu tisíciletí rozdělit do tří okruhů: obavy ze ztráty dosavadního charakteru Unie, obavy z finanční nákladnosti rozšíření a strach o vlastní pracovní trh.

První námitka má vlastně jen málo společného s problémy, které zajímají běžného německého voliče. Pro mnohé stranické odborníky, kteří se evropskou politikou zabývali dlouhá léta, šlo ale o otázku zcela zásadní. V čem tkvěly jejich obavy? Mnozí z nich zkrátka nevěřili, že Unie bude schopná zvládnout přijetí deseti nových členů, aniž to významně nepoznamená její akceschopnost. K zastáncům této teze patřil třeba Peter Glotz, ale i mnozí další v SPD. Günter Verheugen shrnul jejich argumenty takto: „*Peter Glotz zastupoval názor, že velké rozšíření by zcela změnilo charakter evropského sjednocení, že by vedlo k renacionalizaci a že by Evropa z této cesty spadla na úroveň velké zóny volného obchodu. Věřil, že cíl politického sjednocení Evropy by byl skrz toto velké rozšíření ohrožen. Tak mysleli někteří lidé v SPD.*“⁶⁰ Ještě přesněji své obavy ve stejném duchu vyjádřil již

⁵⁹ Stephen Wood, „Germany and the Eastern Enlargement of the EU: Political Elites, Public Opinion and Democratic Progress“ *European Integration*, č. 1 (2002), 26-27.

⁶⁰ Günter Verheugen, v osobním rozhovoru s autorem, 6. února 2012.

v polovině 90. let Klaus Hänsch: „*Pokud by mělo být cenou za rozšíření oslabení nebo dokonce zánik současné Unie, tak nesmí být zaplácena.*“⁶¹ Receptem, jak se tohoto scénáře vyvarovat, byla dalekosáhlá reforma institucí Evropské unie, aby mohla fungovat i v počtu 25 a více členů. Hlavním krokem tímto směrem měla být evropská ústavní smlouva, jejíž přípravě byla věnována minulá kapitola této práce.

Ze všech kritických proudů vůči východnímu rozšíření EU uvnitř SPD měl tento nejkratší životnost. Takřka vymizel již velmi záhy po roce 2004.⁶² Teze o degradaci Unie zpět na zónu volného obchodu se nenaplnily a politické unii dnes Evropa není blíže či dále než v okamžiku přijetí Lisabonské smlouvy v roce 2007. Evropská integrace svůj charakter neztratila. Spíše jej stále hledá.

5. 4. Evropské peníze

Druhým velkým otazníkem východního rozšíření EU bylo jeho financování. Již v předchozí kapitole bylo nastíněno, že dlouhodobým požadavkem SPD bylo snížení objemu finančních prostředků, které Německo poskytuje do společného rozpočtu EU. Pro sociální demokraty to bylo již před volbami roku 1998 významné téma a zůstalo jím až do roku 2005. Navíc šlo o problém, který v Německu na rozdíl od teoretických debat o charakteru Unie sledovala i široká veřejnost. S blížícím se velkým rozšířením vyvstala otázka, jak v Unii s 25 členy financovat agrární a regionální politiku, která byla i ve společenství 15 států nesmírně nákladná. Největším dílen na ní samozřejmě přispívalo Německo.

První pokus o snížení plateb do společného rozpočtu proběhl již v prvním pololetí roku 1999 v době německého předsednictví Evropské radě. Tehdy byl kancléř Schröder ještě neúspěšný. K výraznějšímu posunu pak nedošlo až do konce první legislativní periody rudozelené koalice. Zejména francouzský prezident Chirac tehdy pokusy o reformu společné agrární politiky vytrvale odmítal. Německá vláda také nadále trvala na svém, ale byla připravena ke kompromisům. Vzhledem ke svým finančním možnostem a očekáváním vlastních voličů nutně potřebovala aspoň částečný úspěch. Ten se dostavil až v říjnu roku 2002. Tehdy se Jacques Chirac a Gerhard Schröder dohodli na kompromisu, který pak bez

⁶¹ Tanja Wielgoß, *PS und SPD im europäischen Integrationsprozess, Vergleich der Europapositionen und Analyse der Interaktionsstrukturen der französischen und deutschen Sozialdemokraten 1989 bis 2001* (Baden-Baden, Nomos Verlagsgesellschaft, 2002), 133.

⁶² Günter Verheugen, v osobním rozhovoru s autorem, 6. února 2012.

větších změn přijala i Evropská rada. Princip dohody byl jednoduchý. Přímé platby pro nové členy EU měly být jen čtvrtinové oproti příspěvkům pro zemědělce ze „starých zemí.“ Pozvolné navyšování těchto plateb bylo naplánováno až v následujících letech. Naopak pro Francii dohoda znamenala slib odložení dalších reforem agrární politiky až za horizont roku 2007.

Dohoda sice prospěla francouzsko-německým vztahům, ale zatížila vztahy mezi Německem a kandidátskými zeměmi. Takováto podoba agrární politiky EU si těžko zasloužila přívlastek „společná.“⁶³ Kandidáti ale neměli příliš na výběr. S protestem neuspěli ani v prosinci 2002 na summitu v Kodani, kde padlo oficiální rozhodnutí o prvním východním rozšíření EU. O rok později se naopak kancléř Schröder a prezident Chirac společně dohodli na vázání plateb na dodržování ekologických a zdravotních standardů při obdělávání půdy a chovu hospodářských zvířat. Všechny tyto dohody je možné označit z pohledu rudozelené koalice jako velký úspěch, neboť se Německu podařilo prolomit dosud zcela zakonzervovaný systém společné agrární politiky. Opět se potvrdilo, že vládní politika SPD je jednoznačně orientována na brzké rozšíření Unie, ale současně je schopná prosadit, aby se tak nedělo na finanční úkor Německa.

5. 5. Polský instalatér a německý nezaměstnaný

Největším tématem spojeným s východním rozšířením EU byla pro voliče SPD jednoznačně otázka pracovního trhu. Ve vedení strany a mezi odborníky na evropskou politiku sdílel skutečné obavy z nekontrolovaného přílivu levných pracovní síly z východu málokdo. Někteří akcentovali fakt, že německé firmy nové pracovníky nutně potřebují, a pro Německo je to v součtu ekonomicky výhodné. Jiní zkrátka nevěřili, že pracovní migrace z „nových zemí“ opravdu může dosáhnout nějakých závratných čísel. Většina občanů zdaleka tak klidná nebyla. Nejvíce byl slyšet hlas odborů, který má tradičně v SPD velkou váhu. Je to částečně pochopitelné. Vzhledem k vysoké nezaměstnanosti, která zejména na východě Německa přerůstala v závažný společenský problém, nemohl nikdo brát argumenty o nedostatku pracovních míst pro vlastní občany na lehkou váhu. Ti, kteří práci měli, se naopak obávali, že o ni přijdou kvůli menším platovým nárokům pracovníků z východu. Pro kancléře

⁶³ Tobias Ostheim, „Einsamkeit durch Zweisamkeit? Die Europapolitik der zweiten Regierung Schröder“, in *Ende des rot-grünen Projektes, Eine Bilanz der Regierung Schröder 2002-2005*, ed. Christoph Egle et Reimut Zohlnhöfer (Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007), 490-491.

a celé vedení SPD tak vzniknul problém, který si vzhledem ke svým vlastním voličům nemohli dovolit podcenit.

O tom, že kancléř Schröder nechtěl nic ponechat náhodě, svědčí i to, že již v prosinci 2000 představil plán o pěti bodech, který navrhoval zavedení přechodného omezení volného pohybu pracovních sil z nově přistoupivších zemí EU na dobu sedmi let. Tento návrh nebyl v SPD přijat bezvýhradně. Ještě před volbami v roce 1998 se totiž ve straně debatovalo o časově neomezených přechodných obdobích. Ani programové prohlášení vlády z roku 1998, kde se o přechodných obdobích mluvilo, neuvádělo žádná časová omezení. Co bylo příliš benevolentní pro voliče a členy SPD, narazilo naopak na odmítnutí kandidátských zemí a Komise. S výjimkou Británie, Irska a Švédska ale později všechny státy původní „patnáctky“ přistoupily na tuto formu ochrany před pracovníky ze střední a východní Evropy. Sedmileté odložení otevření německého pracovního trhu se ale nakonec ukázalo uspokojivým pro odbory i širokou veřejnost. Pro kancléře Schrödera to byla především vnitropolitické vítězství. Rychlým vyřešením problému zabránil tomu, aby se rozšíření Unie stalo nadměrně zpolitizovaným tématem či snad dokonce předmětem volebního boje. Tím, co německá vláda vyjednala, vzala vítr z plachet konzervativní opozici, která se mohla pokusit o kritiku z „národní“ pozice. Je tak trochu paradoxem doby, že prosazením přechodných období Gerhard Schröder vlastně proces rozšíření Unie výrazně zjednodušil.

Později shrnul tyto události v několika větách Günter Verheugen takto: *„Byla to zcela jasná podmínka rudozelené spolkové vlády, že ve vztahu k volnému pohybu pracovních sil musí být vyjednáno přechodné období. [...] Ještě, když jsem byl v opozici, vznesl jsem tento požadavek veřejně. Ne proto, že bych byl ekonomicky přesvědčen, že je to z hospodářských důvodů nezbytně nutné. Ale byl jsem o tom politicky přesvědčen, protože bylo jasné, že pro přistoupení sousedních států by v Německu nebyla žádná politická podpora, kdyby tyto otázky nebyly vyřešeny.“*⁶⁴

⁶⁴ Günter Verheugen, v osobním rozhovoru s autorem, 6. února 2012.

Závěr

SPD prošla v letech 1998 až 2005 hlubokými změnami, které se dotkly také přístupu strany k evropské politice. Pokud se nejprve zaměříme na způsob vytváření evropské politiky v SPD, najdeme pevný institucionální rámec, který se vyvíjí spíše pozvolna. Systém komisí a výborů připravuje pro vedení strany a její poslance odborně zpracované podklady k evropským tématům. Další osud těchto materiálů je zpravidla v kompetenci individuálních aktérů, hlavně předsedy strany. Instituce jsou tedy důležité, ale lidé, kteří je naplňují, jsou ještě důležitější. Tento systém sice není dokonalý, ale umožňuje straně, aby se vypořádala co možná nejefektivněji s natolik odborně komplikovaným tématem, jako je evropská politika. Na základě analytických poznatků obsažených v této práci je možné konstatovat, že v letech 1998 až 2005 stoupl při vytváření evropské politiky význam individuálních aktérů. Především to platí pro kancléře Schrödera. Ten se nezabýval evropskou politikou soustavně, ale v případě aktuální nutnosti se dokázal chopit iniciativy (společná zemědělská politika, východní rozšíření EU). Větší váha individuálních aktérů ale nemusí být, a také nebyla, trvalou změnou. Záleželo na konkrétních osobnostech a jejich zájmu či nezájmu o tuto tematiku.

Dalším důležitým zjištěním je, že se SPD na přelomu 20. a 21. století jeví z mezinárodní perspektivy jako strana otevřená. Nesetrvávala pouze v národním kontextu a hledá inspiraci v zahraničí. Často to souviselo s pracovními a osobními kontakty individuálních aktérů. Oskar Lafontaine často koordinoval své politické pány s francouzskými socialisty, Gerhard Schröder se inspiroval v politice tzv. třetí cesty u britských labouristů. Oba se pokoušeli přizpůsobit SPD postmoderním společenským poměrům a získat voliče, kteří dříve pro SPD nebyli kmenoví. Nakonec získal převahu „anglosaský“ přístup Gerhard Schröder. SPD se přiklonila k liberálnějšímu a pragmatičtějšímu pojetí hospodářské a sociální politiky. To se nedělo pod hesly jako třetí cesta nebo New Labour, ale pod záštitou tzv. nového středu, který je v SPD od 70. let 20. století spojován s osobností Willyho Brandta. Všechny následné změny tímto směrem v programatice SPD i v jednání vlády proběhly z formálního hlediska standardní cestou hlasování na sjezdech strany a se souhlasem příslušných vnitrostranických orgánů. Ve skutečnosti ale strana zůstala názorově rozdělená.

Od září 1998 byly sociální demokraté u moci ve třinácti z patnácti členských států Evropské unie. Předpoklad, že se mezi nimi rozvine větší koordinovaná spolupráce, se nepotvrdil. Postačí připomenout komplikovanost vztahů mezi Gerhardem Schröderem, Tony

Blairem a francouzskými socialisty (válka v Iráku, názory na způsob modernizace demokratické levice v Evropě). Mezinárodní politika zkrátka není politikou stranickou.

Na začátku této práce je uvedeno, že evropská politika bývá poměrně často označována za doménu úzkého okruhu stranických odborníků, kteří se příliš nestarají o názory široké veřejnosti a vlastních voličů. Prohloubil se tento stav v nedávné minulosti také u SPD? Odcizila se strana svými názory vlastním voličům? Použití slova „odcizení“ se neukázalo jako výstižné. Neznamená to, že by zde neexistovaly velké názorové rozdíly. Příkladem můžou být obavy sociálnědemokratických voličů z východního rozšíření EU a jeho vlivu na německý pracovní trh. Odcizení by ale znamenalo, že zde někdy v minulosti existovala blízkost. Tak tomu nebylo. Ať se podíváme na SPD v době císařství, výmarské republiky nebo v éře Willyho Brandta, mezinárodní i evropská politika byla vždy doménou úzkého okruhu lidí ve vedení strany. V období let 1998 až 2005 se na tom mnoho nezměnilo.

Na rozdíl od debaty o novém středu nebyla finalita EU tématem, které by mělo pro německou sociální demokracii existenční význam. SPD tuto diskuzi neiniciovala a skutečně se do ní zapojila až pod vlivem vnějších okolností. Její stanovisko pak bylo syntézou klasických ideologických priorit strany a praktických požadavků daného okamžiku. SPD nijak nevybočila svým příspěvkem do debaty od svého dlouhodobého cíle federalizace Evropy. Nebála se ale také obhajovat „národní zájem“ především v oblasti reformy financování Unie (zemědělská a regionální politika). Detailní práce na oficiální pozici SPD byla přenechána stranickým odborníkům na evropskou integraci. Ti nejzkušenější (Klaus Hänsch, Peter Glotz a Jürgen Meyer) zastupovali stranu v Konventu o budoucnosti Evropské unie. Netypickým bylo zapojení některých zemských politiků SPD do debaty o evropské politice (např. projev premiéra Severního-Porýní Vestfálska Wolfganga Clementa z února roku 2001). Vzhledem k tomu, že se diskuze o evropské ústavě citelně dotýkala pravomocí spolkových zemí, není to zas tak překvapivé. Spíše to naznačuje, že zájem o Evropu nevzniká u politiků sám od sebe, ale je zpravidla vynucen okolnostmi.

Diskuze o prvním východním rozšíření EU byla v Německu velmi pečlivě sledována širokou veřejností, která se negativně stavěla k možnosti otevření vlastního pracovního trhu pro pracovníky z nově přistoupivších zemí. Tyto obavy sdílela naprostá většina voličské základny SPD, ale téměř nikdo z jejího vedení. Sedmileté přechodné období, které vláda Gerharda Schrödera dojednala, proto mělo spíše význam vnitropolitický než mezinárodní. Zabránilo tomu, aby se z rozšíření Unie stalo nadměrně zpolitizované téma či snad dokonce předmět volební kampaně opozice.

Pokud se vrátíme k otázce modernizace SPD, můžeme na základě zjištěných skutečností dodat, že inovace přístupu strany k evropské politice probíhala daleko spíše jako odpověď na vnější okolnosti, než jako naplňování vlastní promyšlené strategie. Přístup SPD k evropské politice byl v letech 1998 až 2005 velmi dynamickým procesem, který se i v následujících letech neustále vyvíjí. Podobně jako evropská integrace samotná. Neexistuje žádný předem daný plán ani pravidla dalšího vývoje. Můžeme zde proto použít metaforu o neznámé cestě: nikdo předem nezná její délku ani její cíl. Zda tímto cílem jednoho dne budou „Spojené státy evropské“ dnes stěží můžeme odhadovat.

Summary

This thesis deals with European policy of the German Social Democrats (SPD) from 1998 to 2005, following the internal debates about „Neue Mitte,“ European finality and the first eastern enlargement of the European Union. The study examines the social democratic change in approach to policy-making. At that time, institutional framework didn't change much but we can see a significant growth of importance of individual actors under Oskar Lafontaine and Gerhard Schröder. The involvement of Franz Müntefering was much weaker.

The internal debate about “Neue Mitte” was influenced by British New Labour very strongly. Under Chancellor Schröder, “Neue Mitte” gained the leading ideological role in the party. But it didn't gain much understanding among voters of the SPD.

Across the time period from 1998 to 2005, the SPD party leadership always supported eastern enlargement of the European Union. On the other hand, despite of economic interests, the SPD had to respond to the fears of its core supporters and the electorate. Gerhard Schröder successfully proposed a strong state control of the German labour market for transition period of seven years. It was an important internal political victory for the Chancellor. The SPD became also more assertive in pursuing specific German interests (e. g. reform of the European agrar and regional policy).

On the contrary, the debate about European finality was not an attractive issue for public. Three SPD politicians (Klaus Hänsch, Peter Glotz and Jürgen Meyer) joined the European Convention. However, the European finality was an object of interest especially for the SPD's European policy experts.

The European policy of the German Social Democrats has undergone a significant change since 1998. The party became more assertive, pragmatic and realistic.

Použitá literatura

I. Dokumenty

Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, beschlossen vom Programmparteitag in Berlin 1989, in: *Programmatische Dokumente der deutschen Sozialdemokratie*. Bonn: Dietz, 1990.

Hamburger Programm. Grundsatzprogramm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, beschlossen auf dem Parteitag der SPD am 28. Oktober 2007. Berlin: SPD-Parteivorstand, 2007.

Marx, Karl, a Friedrich Engels. Manifest der Kommunistischen Partei, 1848. in: *Programmatische Dokumente der deutschen Sozialdemokratie*. Bonn: Dietz, 1990.

Programm der Sozialdemokratischen Partei Deutschlands, beschlossen auf dem Parteitag in Heidelberg 1925. in: *Programmatische Dokumente der deutschen Sozialdemokratie*. Bonn: Dietz, 1990.

II. Články

European Integration

Wood, Stephen. „Germany and the Eastern Enlargement of the EU: Political Elites, public Opinion and Democratic Processes,“ *European Integration*, 1 (2002): 23-38.

Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft

Brandt, Willy. „SPD und FDP in der Tradition von 1848,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 6 (1998): 496-498.

Faber, Klaus. „Abschied vom europäischen Bundesstaat,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 12 (2004): 27-30.

Fuchs, Anke. „Abschied von Peter Glotz,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 10 (2005): 12.

Glotz, Peter. „Das Kunstwort wird zum -Label-,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 6 (1998): 501-503.

Glotz, Peter. „Europäische Identität, Eine Spekulation,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 3 (1999): 209-216.

Görner, Rüdiger. „Cool Britannia und das Projekt 2000, Blairs New Labour-eine Kulturbilanz des ersten Jahres,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 6 (1998): 491 – 494.

Harpprecht, Klaus. „Die Glosse: Der Europäer im Kanzleramt,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 10 (2002): 598-600.

Harpprecht, Klaus. „Der rettende Ausweg: Die Union in der Union. Nach dem Fiasko von Brüssel,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 1 a 2 (2004): 30-34.

Hänsch, Klaus. „Welche Verfassung Europa braucht,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 5 (2002): 260-263.

Roth, Michael, a Angelica Schwall-Düren. „Die EU-Verfassung ist mehr als eine Vision,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 3 (2003): 23-26.

Schröder, Gerhard. „Pragmatische Problemlösung und politische Führung,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 6 (1998): 498-501.

Schröder, Gerhard. „Aufbruch nach Europa, Erinnerung an einen undogmatischen Geist,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 10 (2005): 13-14.

Schwengel, Hermann. „Hingehen wo's wehtut: Für ein gesellschaftspolitisches Kerneuropa,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 5 (2004): 52-56.

Thierse, Wolfgang. „Dritte Wege im europäischen Maßstab,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 11 (1999): 988-990.

Thies, Jochen. „Kein Europa ohne Großbritannien,“ *Frankfurter Hefte/Neue Gesellschaft*, 5 (2003): 20-23.

German Politics

Peterson, William, a James Sloam. „Is the Left Alright? The SPD and the Renewal of European Social Democracy,“ *German Politics*, 3 (2006): 233-248.

Sloam, James. „Responsibility for Europe“: The EU Policy of the German Social Democrats since Unification,“ *German Politics*, 1 (2003): 59-78.

Mezinárodní vztahy

Fiala, Petr, Petr Kaniok a Markéta Pitrová. „Evropské politické strany a návrh evropské ústavy: Komparace postojů Evropské lidové strany a Strany evropských socialistů a jejich vliv na proces přípravy návrhu ústavní smlouvy Evropské unie,“ *Mezinárodní vztahy*, 4 (2004): 5-22.

Handl, Vladimír, a Tomáš Nigrin. „Německá integrační politika mezi pragmatismem a europeizací,“ *Mezinárodní vztahy*, 4 (2006): 5-26.

Königová, Lucia, a Petr Kratochvíl. „Jak utvářet Evropu: konvenčně nebo konventně? Konvent jako alternativní metoda přípravy základních smluv evropské integrace,“ *Mezinárodní vztahy*, 2 (2005): 24-41.

Rovná, Lenka. „Diskuze o budoucnosti Evropské unie v 21. Století,“ *Mezinárodní vztahy*, 1 (2002): 20-39.

III. Monografie

Beck, Kurt, a Hubertus Heil, ed. *Sozialdemokratische Außenpolitik für das 21. Jahrhundert*. Baden-Baden: Nomos, 2007.

Bernstein, Eduard. *Die Voraussetzungen des Socialismus und die Aufgaben der Sozialdemokratie*. Bonn: Dietz, 1984.

Brandt, Willy. *Friedenspolitik in Europa*. Frankfurt am Main: S. Fischer, 1968.

Brandt, Willy. *Erinnerungen*. Frankfurt am Main: Propyläen, 1989.

Drulák, Petr, ed. *Jak zkoumat politiku. Kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích*. Praha: Portál, 2008.

Dunaway, David K., Willa K. Baum. *Oral History: An Interdisciplinary Anthology*. Aalnut Creek: Altamira Press, 1996.

Eco, Umberto. *Jak napsat diplomovou práci*. Olomouc: Votobia, 1997.

Egle, Christoph, Tobias Ostheim a Reimut Zohlnhöfer, ed. *Das rot-grüne Projekt, Eine Bilanz der Regierung Schröder 1998 – 2002*. Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 2003.

Egle, Christoph, a Reimut Zohlnhöfer, ed. *Ende des rot-grünen Projektes, Eine Bilanz der Regierung Schröder 2002 – 2005*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2007.

Eibach, Joachim, a Günther Lottes, ed. *Kompass der Geschichtswissenschaft*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2006.

Faerber-Husemann, Renate. *Der Querdenker: Erhard Eppler, eine Biographie*. Bonn: Dietz, 2010.

Giddens, Antony. *Der Dritte Weg. Die Erneuerung der sozialen Demokratie*, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1999.

Grünhage, Jan Nicolas. *Entscheidungsprozesse in der Europapolitik Deutschlands: von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*. Baden – Baden: Nomos, 2007.

Haftendorn, Helga. *Deutsche Außenpolitik zwischen Selbstbeschränkung und Selbstbehauptung 1945 – 2000*. Stuttgart: Deutsche Verlags – Anstalt, 2001.

Handl, Vladimír, Jan Hon a Otto Pick. *Vztahy Spolkové republiky Německo ke státům střední Evropy*. Praha: Karolinum, 1998.

Hänsch, Klaus. *Kontinent der Hoffnungen. Mein europäisches Leben*. Bonn: Dietz, 2010.

Herres, Volker, a Klaus Waller. *Der Weg nach oben, Gerhard Schröder-eine politische Biographie*. München: Econ, 1998.

Hetterich, Volker. *Von Adenauer zu Schröder – Der Kampf um Stimmen*. Opladen: Leske und Budrich, 2000.

Jeřábek, Martin. *Deutschland und die Osterweiterung der Europäischen Union (disertační práce)*. Praha: Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií, 2006

Krell, Christian. *Sozialdemokratie und Europa, die Europapolitik von SPD, Labour Party und Parti Socialiste*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009.

Ladrech, Robert. *Social Democracy and the Challenge of European Union*. London: Lynne Rienner Publishers, 2000.

Lafontaine, Oskar. *Das Herz schlägt links*. München: Econ, 1999.

Lafontaine, Oskar, a Christa Müller. *Žádný strach z globalizace, Blahobyt a práce pro všechny*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, 1999.

Lösche, Peter, a Franz Walter. *Die SPD: Klassenpartei-Volkspartei-Quotenpartei, Zur Entwicklung der Sozialdemokratie von Weimar bis zur deutschen Vereinigung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1992.

Mauß, Hanns W., Sebastian Harnisch a Constantin Grund, ed. *Deutschland im Abseits? Rot-grüne Aussenpolitik 1998 – 2003*. Baden-Baden: Nomos, 2003.

Müller-Brandeck-Bocquet, Gisela. *Deutsche Europapolitik von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*. Opladen: Leske und Budrich, 2002.

Nachtwey, Oliver. *Marktsozialdemokratie, Die Transformation von SPD und Labour Party*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2009.

Niedermayer, Oskar, ed. *Europawahl 2004*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2005.

Ochrana, František. *Metodologie vědy. Úvod do problému*. Praha: Karolinum, 2009.

Ovey, Joey-David. *Between Nation and Europe, Labour, the SPD and the European Parliament 1994 – 1999*. Opladen: Leske und Budrich, 2002.

Potthoff, Heinrich a Susanne Miller. *The Social Democratic Party of Germany 1848-2005*. Bonn: Dietz, 2006.

Sachs, Matthias, *Sozialdemokratie im Wandel, Programmatische Neustrukturierungen im europäischen Vergleich*. Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2011.

Schmidt, Helmut: *Na společné cestě, vzpomínky a úvahy*. Praha: Pragma, 1997.

Schmidt, Helmut: *Sebezáchova Evropy, perspektivy pro 21. století*. Praha: Paseka, 2003.

Schneider, Valerie. *Europäisierung der SPD? Analyse der Interaktion von SPD und SPE*. Saarbrücken: VDM Verlag Dr. Müller, 2008.

Schröder, Gerhard. *Entscheidungen, Mein Leben in der Politik*. Hamburg: Hoffmann und Campe, 2006.

Sloam, James. *The European Policy of the German Social Democrats, Interpreting a Changing World*. London: Palgrave Macmillan, 2005.

Störig, Joachim Hans. *Malé dějiny filozofie*. Praha: Zvon Vyšehrad, 1999.

Stroh, Astrid. *Die SPD im europäischen Einigungsprozess. Organisation und Innerparteiliche Willensbildung in der Europapolitik von 1979 bis 1998*. Hamburg: Kováč, 2004.

Šamánek, Robert. *Německá SPD po roce 1989, sociální demokracie ve světle moderní politiky (diplomová práce)*. Praha: Univerzita Karlova, Institut sociologických studií, 1999.

Vaňek, Miroslav, Pavel Mücke a Hana Pelikánová. *Naslouchat hlasům paměti: teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

Veber, Václav. *Dějiny sjednocené Evropy*. Praha: NLN, 2004.

Verheugen, Günter. *Europa in der Krise*. Köln: Kiepenhauer & Witsch, 2005.

Wielgoß, Tanja. *PS und SPD im europäischen Integrationsprozess, Vergleich der Europapositionen und Analyse der Interaktionsstrukturen der französischen und deutschen Sozialdemokraten 1989 bis 2001*. Baden-Baden: Nomos, 2002.

IV. Internetové zdroje

Der Weg nach vorne für Europas Sozialdemokraten. Ein Vorschlag von Gerhard Schröder und Tony Blair, London, 8. Juni 1999.

http://www.kuwi.europa-uni.de/de/lehrstuhl/vs/politik3/Lehre_WS_11_12/Schroeder_Blair.pdf

(11. května 2012)

Fischer, Joschka. Vom Staatenverbund zur Föderation – Gedanken über die Finalität der europäischen Integration („Humboldt-Rede“, 12. Mai 2000).

http://www.europa.clio-online.de/site/lang_de/ItemID_17/mid_11373/40208215/default.aspx

(11. května 2012)

Hüttmann, Große Martin, a Christian Roth. „Europapolitische Leitbilder der SPD – sozialer Rechtsstaat und Politikmanagement als neue Vision?“ *Zeitschrift für politische Ideen, Positionen, Konzepte*, 3 (1998).

<http://www.pbnet.info/mediapool/38/388429/data/spd1.pdf>

(11. května 2012)

Mittag, Jürgen. *Sozialdemokratische Parteienkooperation im Spannungsverhältnis von Nationalstaat, europäischer Integration und Internationalismus*. Bonn: Friedrich Ebert Stiftung, 2008.

<http://library.fes.de/pdf-files/akademie/online/06100.pdf>

(11. května 2012)